

Plan
Strategiczny dla
Wspólnej
Polityki
Rolnej
na lata 2023-2027

Lokalna
Grupa
Działania

Ziemi Mińskiej

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Lokalna Grupa Działania Ziemi Mińskiej

Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2023-2027

Lokalna
Grupa
Działania

Ziemi Mińskiej

Mińsk Mazowiecki, maj 2023 r.

Aktualizacja z dnia, 12.02.2024 r.

Rozdział I.	Charakterystyka partnerstwa lokalnego.....	6
1.1.	Nazwa LGD i forma prawna	6
1.2.	Opis procesu tworzenia partnerstwa	6
1.3.	Ogólny opis struktury LGD	7
1.4.	Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego	7
1.5.	Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym	7
1.6.	Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD	8
Rozdział II.	Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR.....	9
2.1.	Opis obszaru	9
2.2.	Mapa obszaru objętego LSR	10
2.3.	Specyfika obszaru	10
Rozdział III.	Partycypacyjny charakter LSR.....	13
Rozdział IV.	Analiza potrzeb i potencjału LSR.....	16
4.1.	Potencjał LSR	16
4.2.	Kluczowe grupy docelowe	26
4.3.	Możliwości wsparcia inicjatyw lokalnych i ponadlokalnych	27
Rozdział V.	Spójność, komplementarność i synergia	29
5.1.	Zgodność i komplementarność LSR z innymi dokumentami planistycznymi	29
5.2.	Integrowanie partnerów i wartość dodana podejścia LEADER	32
Rozdział VI.	Cele i wskaźniki	34
6.1.	Specyfikacja i opis celów oraz przypisanych im przedsięwzięć	34
6.2.	Cele z podziałem na źródła finansowania.....	37
6.3.	Wskaźniki przypisane do celów i przedsięwzięć.....	38
6.4.	Cele i przedsięwzięcia dedykowane osobom ze zdefiniowanych grup w niekorzystnej sytuacji:.....	41
Rozdział VII.	Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru	42
7.1.	Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD, ...	42
7.2.	Sposób ustanawiania i zmiany lokalnych kryteriów wyboru	43
7.3.	Innowacyjność w lokalnych kryteriach wyboru.....	44
7.4.	Projekty grantowe i Smart Villages.....	45
7.5.	Operacje własne	45
7.6.	Projekty partnerskie.	45
Rozdział VIII.	Plan działania	46
8.1.	Charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągnięcia poszczególnych celów i wskaźników	46
8.2.	Wyszczególnienie kamieni milowych realizacji LSR.....	47
Rozdział IX.	Plan finansowy LSR	47

9.1. Opis źródeł, z których przewiduje się finansowanie działalności LGD	47
9.2. Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR.....	49
Rozdział X. Monitoring i ewaluacja	49
10.1. Cel monitoringu i ewaluacji	49
10.2. Zakres przedmiotowy monitoringu	49
10.3. Zakres przedmiotowy ewaluacji	49
10.4. Zakres podmiotowy monitoringu i ewaluacji	49
10.5. Metoda	50
10.6. Metody i techniki badawcze – opis sposobu pozyskiwania danych	50
10.7. Czas prowadzenia monitoringu i ewaluacji.	50
10.8. Procedury monitoringu i ewaluacji.....	53
Literatura:	53
Wykaz tabel	54
Wykaz załączników:	54

Wykaz skrótów:

LSR – Lokalna Strategia Rozwoju

KRS – Krajowy Rejestr Sądowy

PROW – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich

PS WPR – Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej

RLKS – Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność

FEM – Fundusze Europejskie dla Mazowsza

EFRROW – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

EFS+ – Europejski Fundusz Społeczny Plus

MRiRW – Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

UMWM – Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego

KSOW – Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich

FIO – Fundusz Inicjatyw Obywatelskich

JST – Jednostki Samorządu Terytorialnego

OSP – Ochotnicza Straż Pożarna

NGO – organizacja pozarządowa

IDI – Indywidualne Wywiady Pogłębione

CAWI – wspomagany komputerowo wywiad przy pomocy strony WWW –

FGI – Zogniskowany Wywiad Grupowy

LSR dla obszaru wchodzącego w skład LGD Ziemi Mińskiej – Powiatu, Miast oraz Gmin Powiatu Mińskiego: Cegłów, Dębe Wielkie, Dobre, Halinów, Jakubów, Kałuszyn, Latowicz, Mińsk Mazowiecki, Mrozy, Siennica, Stanisławów.

Członkowie zespołu ds. opracowania Lokalnej Strategii Rozwoju dla LGD Ziemi Mińskiej analizujących potencjał i definiujących kierunki rozwoju obszaru LGD na lata 2023-2027:

- 1. Piotr Rawski (gm. Dobre) – Przewodniczący Zespołu**
2. Adam Ciszkowski (gm. Halinów) – Zastępca Przewodniczącego
3. Stanisław Smater (gm. Mińsk Mazowiecki)
4. Monika Tkaczyk (gm. Dębe Wielkie)
5. Hanna Wocial (gm. Jakubów)
6. Arkadiusz Czyżewski (gm. Kałuszyn)
7. Krzysztof Kalinowski (gm. Dębe Wielkie)
8. Wojciech Malczyk (gm. Mrozy)
9. Janusz Piechoski (gm. Mińsk Mazowiecki)
10. Bogdan Świątek – Górski (gm. Latowicz)
11. Marcin Uchman (gm. Cegłów)
12. Dariusz Jaszczuk (gm. Mrozy)
13. Stanisław Duszczyk (gm. Siennica)
14. Grzegorz Domański (gm. Stanisławów)
16. Kinga Sosińska (gm. Stanisławów)
17. Tadeusz Gałązka (gm. Dobre)

Koordynatorzy procesu opracowania LSR i aktywizacji społeczności lokalnej:

1. Paulina Gójska

2. Anna Gujska

3. Aneta Wójcik

Lokalna Grupa Działania Ziemi Mińskiej

siedziba: ul. Tuwima 2a, lok. U-3

05-300 Mińsk Mazowiecki

KRS: 0000312722

REGON: 141524720

NIP: 8222269310

www.lgdziemiminskiej.pl

Dziękujemy także wszystkim mieszkańcom obszaru LGD Ziemi Mińskiej, którzy aktywnie uczestnicząc w spotkaniach konsultacyjnych, organizowanych w każdej gminie członkowskiej, w znacznej mierze przyczynili się do powstania niniejszego dokumentu.

Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego

1.1. Nazwa LGD i forma prawna

LGD jest stowarzyszeniem, które powstało w 2008 r. z inicjatywy lokalnych samorządów, aktywnych organizacji pozarządowych, przedsiębiorców i mieszkańców. Stowarzyszenie nosi nazwę Lokalna Grupa Działania Ziemi Mińskiej, zarejestrowane zostało w Krajowym Rejestrze Sądowym w dniu 29 sierpnia 2008 r. pod numerem KRS 0000312722. Stowarzyszenie nie prowadzi działalności gospodarczej. Nadzór nad stowarzyszeniem zgodnie z przepisami ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz.U. 2015 rok, poz. 378) sprawuje Marszałek Województwa Mazowieckiego. Podstawowym aktem prawa LGD jest statut, który w dniu 29 maja 2023 roku został znowelizowany i dostosowany do zapisów nowej perspektywy finansowej PROW na lata 2023-2027.

1.2. Opis procesu tworzenia partnerstwa

Lokalna Grupa Działania realizowała Strategię Stowarzyszenie wdrażała Lokalną Strategię Rozwoju LGD Ziemi Mińskiej w okresie programowania 2007-2013 oraz w okresie 2014-2020(23). W pierwszym okresie programowania był to obszar siedmiu gmin członkowskich: Dębe Wielkie, Dobrze, Jakubów, Mińsk Mazowiecki, Siennica, Stanisławów i Halinów, a w kolejnym okresie programowania dołączyły gminy: Cegłów, Kałuszyn, Latowicz Mrozy i Sulejówkę. Obecnie w skład LGD wchodzi wszystkie gminy powiatu mińskiego (oprócz miasta Mińsk Mazowiecki).

Wraz z dołączeniem 5 gmin Partnerstwo wzbogaciło się o członków z sektora publicznego, społecznego i gospodarczego, a okres wdrażania drugiej strategii spowodował integrację nowych członków oraz wzbogacenie relacji i komunikacji. Doświadczenie w realizacji Strategii objęło wykorzystanie środków w łącznej kwocie około 30 milionów złotych (I LSR: 8,4 mln oraz II LSR: 5,1 mln EURO). W Strategii 2007-2013 zrealizowano 138 projektów, a w obecnie dobiegającej końca Strategii 179 projektów. Działania obydwu LSR koncentrowały się na wzmocnieniu potencjału gospodarczego regionu poprzez tworzenie nowych działalności gospodarczych oraz rozwijaniu biznesów już funkcjonujących. Duży wysiłek całego Partnerstwa ukierunkowany był również na wzmacnianiu niekomercyjnej infrastruktury służącej lokalnej społeczności. Kolejnym z celów było kultywowanie lokalnych tradycji i dziedzictwa (również kulinarnego). LGD szczególnie skutecznie wykorzystywało narzędzie projektów współpracy. W pierwszym okresie programowania zrealizowano 4 projekty, a w drugim okresie było ich 5 (szósty jest na etapie realizacji). Wszystkie projekty współpracy wpisywały się w cele Strategii, a dodatkowy komponent komunikacji i wymiany doświadczeń szczególnie pozytywnie wpływał na integrację Partnerów wewnętrznych oraz innych LGD. Doświadczenie w identyfikacji istotnych problemów społeczności, uwidacznianie ich w celach i przedsięwzięciach Strategii współgrało ze skutecznością wdrażania LSR. Dowodem na to są nie tylko statystyki, ale również zewnętrzne badania ewaluacyjne, które to bezsprzecznie wykazały.

Realizacja wszystkich działań na obszarze LGD wpłynęła pozytywnie na rozwój obszaru objętego LSR, na poprawę jakości życia mieszkańców, na kształtowanie świadomości kulturowej związanej z kultywowaniem tradycji i zachowaniem lokalnego dziedzictwa. Poniekąd wpłynęła też pozytywnie na promocję obszaru dzięki realizacji projektów współpracy oraz innych działań promocyjnych. Dzięki realizacji operacji o charakterze szkoleniowym nastąpiło podniesienie kwalifikacji osób biorących udział w szkoleniach. Analiza danych statystycznych i badania własne pozwalają na stwierdzenie, że realizacja obydwóch LSR wpłynęła na podniesienie jakości życia na obszarze LSR. Dzięki temu możliwa też była współpraca wszystkich sektorów przy realizacji różnych wniosków. Potencjał wykorzystany zostanie w dalszym ciągu do budowania partnerstw między podmiotami, do zaspokajania potrzeb mieszkańców oraz do przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu grup w trudnej sytuacji. Dotychczas zdobyte doświadczenie będzie wykorzystywane w nowej LSR. LGD w dalszym ciągu planuje podejmować działania skoncentrowane na oddolnych inicjatywach skierowanych do lokalnej społeczności w celu zaspokojenia ich potrzeb.

Działania takie zostały już podjęte w trakcie przygotowań do opracowania niniejszej Strategii. Zorganizowano 14 spotkań z mieszkańcami, w których udział wzięli przedstawiciele zdefiniowanych grup interesariuszy, reprezentantów sektora społecznego, gospodarczego i publicznego. Uczestnictwo członków społeczności zawsze

było dla LGD priorytetem we wzmacnianiu trafności, adekwatności, odpowiedzialności i efektywności wdrażania LSR i oczekiwanych wyników. Działania na rzecz pogłębiania zaangażowanie lokalnej społeczności i zachęty do partycypacji we wdrażaniu Strategii uwzględniono w Planie Komunikacji.

1.3. Ogólny opis struktury LGD

Na koniec 2022 roku LGD Ziemi Mińskiej liczyła 126 podmiotów. Skład LGD jest reprezentatywny dla lokalnej społeczności i uwzględnia przedstawicieli sektorów społecznego, publicznego i przedsiębiorców. Zgodnie ze Statutem władzami Stowarzyszenia są Walne Zebranie Członków, Zarząd, Komisja Rewizyjna i Rada. W każdym z tych organów zastosowano zasady uwzględniające reprezentatywność terytorialną przy czym członkowie Zarządu, Komisji Rewizyjnej oraz Rady wybierani są zgodnie ze Statutem, a czynne prawo wyborcze przysługuje każdemu członkowi Stowarzyszenia. Członkiem stowarzyszenia może zostać każdy mieszkaniec obszaru objętego LSR jeśli spełnia wymagania prawne określone w Statucie, o przyjęciu w poczet członków decyduje Zarząd Stowarzyszenia. W grudniu 2022 roku wśród członków LGD 22 reprezentowało sektor publiczny, sektor gospodarczy reprezentowało 27 osób, a społeczny 77. Taki układ zróżnicowania pokazuje jak znacząca jest LGD dla stowarzyszeń i innych organizacji pozarządowych z powiatu mińskiego. Członkami LGD jest większość aktywnych organizacji pozarządowych obszaru objętego LSR. Poza tym w skład członków LGD wchodzi zarówno osoby do 25 roku życia jak i seniorzy.

1.4. Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego

Organem decyzyjnym LGD jest Rada. Liczbę członków, sposób wyboru i funkcjonowania reguluje Statut, Regulamin Walnego Zebrania oraz Regulamin Rady. Rada LGD Ziemi Mińskiej liczy 14 członków reprezentujących sektory: publiczny – 4 osoby, społeczny – 5 osób, gospodarczy – 3 osoby oraz 3 osoby reprezentujące grupę interesu 60+, w tym wszystkie jedenaście gmin i miast objętych LSR. Sektor społeczny i gospodarczy reprezentuje 10 osób, tj. 71,43%, sektor publiczny 28,57%. składu Rady. Analiza grup interesu uwzględniająca oprócz reprezentacji również rzeczywiście pełnione funkcje wskazuje, że do grupy interesu władzy publicznej należy 4 osoby tj. 28,57% członków Rady. Oznacza to, że ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa interesu, nie kontroluje procesu podejmowania decyzji.

1.5. Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Władzami Stowarzyszenia są: Walne Zebranie Członków, Zarząd, Komisja Rewizyjna i Rada. W celu sprawnego funkcjonowania Stowarzyszenia prowadzone jest Biuro LGD. Najwyższą władzą jest Walne Zebranie Członków. Do kompetencji Walnego Zebrania Członków należy m.in.: uchwalanie kierunków i programu działania Stowarzyszenia, wybór i odwoływanie członków Zarządu i Komisji Rewizyjnej oraz Rady, uchwalanie zmian Statutu, opiniowanie projektu LSR, uchwalanie regulaminu Rady i Walnego Zebrania Członków. Organem zarządzającym LGD jest Zarząd. Do kompetencji Zarządu należy m.in.: kierowanie bieżącą pracą Stowarzyszenia, reprezentowanie Stowarzyszenia wobec osób trzecich i działanie w jego imieniu, zwoływanie Walnego Zebrania Członków, kierowanie procesem opracowywania LSR, przygotowywanie projektów do realizacji, kierowanie Biurem i zatrudnianie pracowników tego biura, składanie wniosków do Walnego Zebrania Członków odnośnie odwołania i powołania nowych członków Rady w przypadku niewłaściwego wywiązywania się przez nich z przypisanych im obowiązków. Zarząd uchwała Regulamin Zarządu. Do kompetencji Komisji Rewizyjnej należy: kontrola bieżącej pracy Stowarzyszenia, ocena prac i składanie wniosków w przedmiocie absolutorium dla Zarządu na Walnym Zebraniu Członków, występowanie z wnioskiem o zwołanie Walnego Zebrania Członków. Regulamin Komisji opracowuje i uchwała Komisja Rewizyjna. W 2016 roku Stowarzyszenie zakupiło lokal na siedzibę oraz jako miejsce funkcjonowania Biura. Pozwala to uniezależnić się od wynajmu i stwarza stabilną podstawę funkcjonowania Stowarzyszenia. Sprawność i stabilność działania organów jest również efektem racjonalnej polityki kadrowej w stosunku do personelu Biura. Jakość funkcjonowania Biura i jego wpływ na wdrażanie Strategii została jednoznacznie potwierdzona w ewaluacji końcowej prowadzonej przez instytucję zewnętrzną.

1.6. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

L.p.	Rodzaj dokumentu	Regulowane kwestie	Sposób uchwalania i aktualizacji
1	Statut LGD	Zakres uregulowań zgodnie z Ustawą z dn.7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 2015 poz.1393 z późn. zm). Statut reguluje m.in. następujące kwestie: wskazanie Marszałka Województwa jako organ nadzoru, uwarunkowania organu decyzyjnego – Rady odpowiedzialnej za wybór operacji oraz szczegółowe kwestie jej kompetencji i zasad reprezentatywności, określenie organu LGD kompetentnego w zakresie uchwalenia LSR i jej aktualizacji oraz kryteriów wyboru operacji, uregulowania dotyczące zachowania bezstronności członków organu decyzyjnego w wyborze operacji (w tym wyłączenia z oceny operacji), zasady nabywania i utraty członkostwa w LGD.	Uchwała 1/05/2023 WZC z dnia 29.05.2023r.
2	Regulamin WZC LGD	Dokument reguluje w szczególności, zasady zwoływania i organizacji posiedzeń WZC (sposób informowania członków o posiedzeniach, zasady dostarczania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach, itp.), szczegółowe zasady podejmowania decyzji w sprawie powołania organów LGD (sposób zgłaszania kandydatów, oddawania głosów, ograniczenia dotyczące możliwości łączenia różnych funkcji w LGD, wybory uzupełniające, itp.), zasady protokołowania posiedzeń WZC.	Uchwała 3/2015 WZC z dnia 28.09.2015r.
3	Regulamin Rady	Dokument reguluje w szczególności,- szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego (sposób informowania członków organu o posiedzeniach, zasady dostarczania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach, itp.)rozwiązania dotyczące wyłączenia z oceny operacji (sposób wyłączenia członka organu z oceny),zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji (ocena wniosków, sposób podziału wniosków do oceny pomiędzy członków organu, zasady preselekcji operacji, jeśli dotyczy, zasady dokumentowania oceny, wzory dokumentów, itp.), zasady protokołowania posiedzeń organu decyzyjnego, zasady wynagradzania członków Rady.	Uchwała WZC 2/2015 z dnia 17.12.2015r.
4	Regulamin Zarządu	Dokument reguluje w szczególności, podział zadań pomiędzy członków Zarządu	Uchwała Zarządu 2/30/11/2015 z dnia 30.11.2015r.
5	Regulamin Biura LGD	Dokument reguluje zasady zatrudniania i wynagradzania pracowników, zasady udostępniania informacji, uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych, opis metody oceny jakości i efektywności świadczonego przez pracowników LGD doradztwa oraz animacji lokalnej, procedury wyboru pracowników, opis stanowisk z podziałem obowiązków, zasady premiowania pracowników.	Uchwała Zarządu 1/22/08/2022 z dnia 22.08.2022r.

Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

2.1. Opis obszaru

LGD Ziemi Mińskiej tworzy jedenaście sąsiadujących ze sobą gmin województwa mazowieckiego, powiatu mińskiego: Cegłów, Dębe Wielkie, Dobre, Halinów, Jakubów, Kałuszyn, Latowicz, Mińsk Mazowiecki, Mrozy, Siennica oraz Stanisławów. Członkiem LGD jest także powiat miński. Obszar LSR powierzchnią gmin członkowskich LGD obejmuje 115 054 ha. Obszar LSR położony jest w południowo-wschodniej części województwa mazowieckiego w powiecie mińskim. Łączna liczba ludności zamieszkującej obszar LSR wynosi **114035** osób na dzień 31.12.2020 r. Obszar realizacji LSR dla LGD Ziemi Mińskiej obejmuje większą liczbę mieszkańców niż średnia liczba mieszkańców objętych LSR w latach 2014-2020(23) w województwie mazowieckim, gdzie średnia liczba mieszkańców objętych jedną LSR oscylowała w granicach 60 tys. mieszkańców.

Tabela 1. Ludność gmin partnerskich na 31 grudnia 2020 roku

Gmina	Powierzchnia w hektarach	Liczba ludności
Cegłów	9 563	6072
Dębe Wielkie	7 772	10684
Dobre	12 490	5 970
Halinów	6 309	16438
Jakubów	8 698	5103
Kałuszyn	9 439	5749
Latowicz	11 405	5379
Mińsk Mazowiecki	11 231	15673
Mrozy	14 492	8699
Siennica	11 087	7520
Stanisławów	10 637	6797
Razem	113 123	94 084

2.2. Mapa obszaru objętego LSR

2.3. Specyfika obszaru

Spójność obszaru wynika przede wszystkim z sąsiedztwa terytorialnego oraz wspólnej historii i lokalnych tradycji. Historia wspólnej administracji gmin objętych LSR jest bardzo długa i sięga dla większości obszaru czasów Królestwa Polskiego. Nowożytna historia pokazuje stały trend organizowania administracji wokół Mińska Mazowieckiego, który siedzibą powiatu został w wyniku reformy administracyjnej 1999 roku. Od tego czasu działania administracyjne wiążą się z integracyjnymi, gdzie wszystkie gminy współtworzą wspólnotę mieszkańców pokrywającą się z obszarem objętym LSR (z wyłączeniem miasta Mińsk Mazowiecki). Odrębność terytorialna Ziemi Mińskiej nie budzi więc żadnych wątpliwości. Obszar ten charakteryzuje się również lokalną tożsamością i mieszkańcy wyraźnie identyfikują się z miejscem zamieszkania. Szczególnie istotnie odzwierciedla się to w przypadku ludności napływowej, dla których Ziemia Mińska staje się nowym domem, zwłaszcza, że prawie wszystkie gminy mają pozytywny wskaźnik migracji. Spójność terytorialna oraz centralnie położone duże miasto sprawia, że również związki gospodarcze ściśle wiążą mieszkańców. Wskaźniki makroekonomiczne wskazują, że obszar jest stosunkowo zamożny, a bezrobocie niskie. Rankingi poszczególnych powiatów plasują obszar objęty LSR w bardziej rozwiniętej gospodarczo części województwa mazowieckiego (szczegółowy opis sytuacji gospodarczej oraz rynku pracy znajduje się w Rozdziale IV). Czynnikiem sprzyjającym budowaniu wspólnotowości jest sieć komunikacyjna zarówno drogowa jak i kolejowa, gdzie przebiegają szlaki wschód-zachód o znaczeniu transgranicznym. W końcu spójność obszaru to bogate tradycje kulinarne i charakterystyczna kuchnia. Ta część tradycji jest mocno kultywowana również w działaniach LGD, ale zdecydowanie wymaga dalszej identyfikacji i promocji. Obszar charakteryzuje się również unikalnymi, charakterystycznymi obrzędami świątecznymi oraz typowymi tradycjami kolędowania.

Bezrobocie spada systematycznie z każdym rokiem (zachwianie tego trendu było skutkiem ogłoszonej w 2020 roku pandemii). Największą liczbę bezrobotnych w 2020 roku zarejestrowała gmina wiejska Mińsk Mazowiecki, a najmniejszą gmina Dobrze. Porównując 2016 rok z 2020 można zauważyć, że w połowie gmin partnerskich liczba

bezrobotnych spadła, a w drugiej połowie zmalała. Najwięcej bezrobotnych ubyło do 2020 roku w miejskiej gminie Kałuszyn (spadek o 12,7%), a przybyło w gminie Dębe Wielkie (wzrost o 23,4%). Średnio na obszarze LGD pomiędzy 2016 a 2020 rokiem przybyło 4,7% zarejestrowanych bezrobotnych.

Tabela 1. Bezrobotni zarejestrowani według gmin

Gmina	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Cegłów	144	117	101	104	133	118	106
Dębe Wielkie	184	170	157	158	227	167	168
Dobre	116	91	92	88	109	91	71
Halinów	301	277	247	223	335	244	203
Jakubów	127	89	76	77	125	70	69
Kałuszyn	165	129	126	115	144	103	101
Łatowicz	109	75	78	77	106	66	65
Mińsk Mazowiecki	373	290	287	255	356	250	243
Mrozy	144	123	126	129	178	138	130
Siennica	128	96	116	117	144	96	96
Stanisławów	127	98	124	109	143	110	100
Suma dla gmin LGD	1918	1555	1530	1452	2000	1453	1352

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp: 30.03.2023)

W powiecie mińskim zarejestrować można negatywne tendencje demograficzne. Maleje liczba ludności w wieku produkcyjnym, a rośnie w nieprodukcyjnym. Współczynnik liczby osób w wieku produkcyjnym do liczby ludności wynosi na obszarze LGD 58,5%. Różnice pomiędzy gminami są istotne: współczynnik na najniższym poziomie występuje w gminie Cegłów (57%), a najwyższy w gminie Mińsk Mazowiecki (60,4%). Optymizmem napawa z kolei liczba podmiotów gospodarki, która stale wzrasta. W 2020 roku na obszarze LGD funkcjonowało 8 274 podmiotów gospodarki narodowej zatrudniających mniej niż 50 pracowników. Przewodzi tu gmina Halinów, ale również gmina Mińsk Mazowiecki ma znaczący udział w całej liczbie takich podmiotów.

Tabela 2. Dane dotyczące przedsiębiorczości

Gmina	Liczba ludności w wieku produkcyjnym (2020)	Ludność w wieku nieprodukcyjnym (2020)	Podmioty gospodarki narodowej do 49 pracowników (2020)
Cegłów	3661	2601	437
Dębe Wielkie	7129	4557	1121
Dobre	3643	2462	447
Halinów	11266	7156	1972
Jakubów	3179	2074	419
Kałuszyn	3438	2371	489
Łatowicz	3233	2190	297
Mińsk Mazowiecki	10547	6459	1474
Mrozy	5345	3571	615
Siennica	4635	3208	492
Stanisławów	4341	2840	511
Suma dla gmin LGD	60417	39489	8274

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp: 30.03.2023)

Systematycznie spada liczba mieszkańców, którzy korzystają z środowiskowej pomocy społecznej. Niemniej łączna liczba takich osób w 2020 roku wyniosła 3 315, a jest to 3,5% wszystkich mieszkańców obszaru. Znacząca jest również liczba migracji, która w liczbach bezwzględnych wynosi 2 161, co stanowi 2,3% łącznej liczby mieszkańców objętych LSR. Należy przy tym podkreślić, że na obszarze LSR znacznie więcej jest nowo zameldowanych mieszkańców niż emigrujących.

Tabela 3. Dane dotyczące problemów społecznych

Gmina	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej (2020)	Migracje na obszarze LSR (2020)
Cegłów	267	112
Dębe Wielkie	391	267
Dobre	241	116
Halinów	467	432
Jakubów	187	123
Kałużyn	316	107
Łatowicz	229	77
Mińsk Mazowiecki	381	448
Mrozy	364	192
Siennica	230	143
Stanisławów	242	144
Suma dla gmin LGD	3315	2161

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp: 30.03.2023)

Wskaźnik G dochodów podatkowych na jednego mieszkańca jest silnie zróżnicowany pomiędzy gminami LGD. Najbogatsza gmina Halinów ma dochody ponad dwa razy wyższe na mieszkańca niż gmina Łatowicz. Średnia wartość dla wszystkich gmin objętych LSR jest niższa niż średnia wartość tego wskaźnika dla całej Polski (1 462,90 do 1 956,15)

Tabela 4. Wskaźnik G

Gmina	Wskaźnik G - podstawowych dochodów podatkowych na 1 mieszkańca gminy przyjęty do obliczania subwencji wyrównawczej na 2020 r.
Cegłów	1 237,10
Dębe Wielkie	1 506,25
Dobre	1 502,10
Halinów	2 055,69
Jakubów	1 265,79
Kałużyn	1 450,85
Łatowicz	999,48
Mińsk Mazowiecki	1 963,26
Mrozy	1 290,47
Siennica	1 344,30
Stanisławów	1 476,65
Średnia dla gmin LSR	1 462,90

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp: 30.03.2023)

Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR

Opis partycypacyjnego sposobu tworzenia LSR należy rozpocząć od stwierdzenia, że mieszkańcy obszaru LGD rzadko wykazują potrzebę uczestnictwa w życiu społecznym regionu. Działania podjęte przez LGD w trakcie konsultacji napotkały więc konieczny do przewycięzania marazm i niechęć do zaangażowania. Jest to również jeden z wniosków dotyczących diagnozy społecznej obszaru oraz wymiar, który będzie istotnym zadaniem uwzględnionym w nowej Strategii.

We wszystkich działaniach aktywny udział brali sołtysi, jako najściślejsi reprezentanci poszczególnych miejscowości. W każdym spotkaniu udział wzięli również przedstawiciele Kół Gospodyń Wiejskich oraz Ochotniczych Straży Pożarnych. Częstymi uczestnikami zebrań byli przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz urzędnicy gminni i powiatowi. Reprezentowane organizacje i grupy nie stanowią pełnej reprezentacji społeczności ale najlepiej odzwierciedlają najbardziej aktywne społecznie podmioty.

Pozyskiwanie informacji i udział decyzyjny w opracowaniu strategii możliwy był dzięki zastosowaniu zróżnicowanych metod i narzędzi. Po pierwsze były to konsultacje społeczne, czyli spotkania i warsztaty, na których mieszkańcy mogli dowiedzieć się o założeniach nowego okresu programowania ale również wyrazić swoje potrzeby i oczekiwania. W trakcie tych spotkań korzystano z narzędzia analizy SWOT. W przypadku diagnozowania skonkretyzowanych obszarów zastosowano ankiety internetowe badające potrzeby młodzieży i seniorów. Ankiety prowadzone były również metodą bezpośrednią PAPI niezbędną w przypadku docierania do seniorów niekorzystających z komputerów i smartfonów. Jednym z ważniejszych sposobów wzajemnej komunikacji z mieszkańcami były rozmowy i konsultacje prowadzone z członkami zespołu powołanego do opracowania LSR. Cały czas funkcjonowało również biuro LGD, gdzie mieszkańcy konsultowali się w sprawie Strategii jak również zgłaszali swoje oczekiwania względem tego dokumentu. Na stronie internetowej LGD funkcjonowała zakładka, gdzie mieszkańcy mogli zapoznać się z harmonogramem konsultacji, wynikami kolejnych etapów budowania Strategii oraz przedstawić swoje opinie i propozycje do dokumentu.

Pierwszym kluczowym etapem opracowania Strategii było gromadzenie danych zastanych. To przede wszystkim zbieranie informacji i agregowanie danych z dokumentów programistycznych różnego szczebla. Pozyskiwano również dane z ankiet i konsultacji prowadzonych na obszarze, a związanych z innymi projektami i procesami. Zgromadzono również dane podstawowe wytworzone w trakcie realizacji ewaluacji końcowej prowadzonej przez zewnętrznych ekspertów. W procesie tym niezbędna była pomoc mieszkańców, przedsiębiorców i organizacji pozarządowych, którzy dysponowali danymi jednostkowymi lub zagregowanymi. Ze względu na charakter tego etapu częsta i intensywna współpraca dotyczyła zespołu do opracowania strategii i urzędników gmin, miast i powiatu ponieważ to te instytucje dysponują wieloma danymi niezbędnymi w procesie diagnozy.

W związku z ograniczeniami w spontanicznej aktywności mieszkańców zespół powołany do opracowania LSR powziął szeroko zakrojone działania pobudzające mieszkańców do wzięcia aktywnego udziału w kolejnych etapach budowania Strategii oraz udziału mieszkańców w jej realizowaniu. W konsultacjach, badaniach i warsztatach udział wzięli mieszkańcy reprezentujący wszystkie gminy. W ramach konsultacji społecznych przeprowadzono spotkania w każdej z partnerskich gmin. W spotkaniach udział wzięło 189 mieszkańców. Same spotkania polegały z jednej strony na przedstawieniu możliwości nowego okresu programowania i zapoznaniu z nimi uczestników, a z drugiej na pozyskaniu wiedzy o specyficznego dla danej gminy lub miejscowości kontekstu społecznego i gospodarczego.

Tabela 5. Lista spotkań

Lp.	Miejscowość	Miejsce spotkania	Termin i godzina spotkania
1.	Cegłów	Cegłów / Urząd Miasta i Gminy Cegłów	19 wrzesień 2022 r. godzina 15:30

2.	Dębe Wielkie	Dębe Wielkie / Urząd Gminy w Dębem Wielkim	22 wrzesień 2022 r. godzina 18:00
3.	Dobre	Dobre / OSP w Dobrem	23 września 2022 r. godzina 9:00
4.	Halinów	Halinów / Urząd Miejski w Halinowie,	22 wrzesień 2022 r. godzina 15:00
5.	Jakubów	Jakubów / Urząd Gminy Jakubów	19 września 2022 r. godzina 16:00
6.	Kałużyn	Kałużyn / Dom Kultury w Kałużynie	27 września 2022 r. godzina 10:00
7.	Latowicz	Latowicz/ Urząd Gminy Latowicz	16 wrzesień 2022 r. godzina 10:00
8.	Mińsk Mazowiecki	Mińsk Mazowiecki / Urząd Gminy Mińsk Mazowiecki	15 wrzesień 2022 r. godzina 12:30
9.	Mrozy	Mrozy / Urząd Miasta i Gminy Mrozy	22 września 2022 r. godzina 16:00
10.	Siennica	Siennica / Urząd Gminy Siennica	30 sierpień 2022 r. godzina 9:00
11.	Stanisławów	Stanisławów/ Urząd Gminy w Stanisławowie	1września 2022 r o godz. 16 ⁰⁰
12.	Stanisławów	Stanisławów / Gminny Ośrodek Kultury	11 października 2022 r. godz. 9:00

Część pozyskiwania danych polegała na przeprowadzeniu analizy SWOT oraz zbieraniu informacji na temat potrzeb specyficznych grup społecznych mogących potrzebować wsparcia i pomocy. Ta uproszczona procedura diagnostyczna miała swoją konsekwencję w formie warsztatu partycypacyjnego przeprowadzonego wśród ekspertów, gdzie poddano weryfikacji wypracowane w szerszej grupie strony mocne, słabe, szanse i zagrożenia. W czasie warsztatu przeprowadzono krytyczną analizę polegającą na przyjęciu lub odrzuceniu wniosków z konsultacji. Pozwoliło to zweryfikować jakościowo to co pozyskano w uproszczonej analizie SWOT. Poniżej w formie tabelarycznej przedstawiono wyniki procesu weryfikacji wniosków z analizy SWOT.

Tabela 6. Analiza SWOT

Mocne strony	Słabe strony
S.1. Infrastruktura techniczna/komunalna/sportowa	W.1 Słaba jakość gruntów rolniczych
S.2. Infrastruktura społeczna	W.2 Słaba infrastruktura kulturalna
S.3. Lokalizacja blisko Warszawy	W.3 Tereny po PGR
S.4. Uchwalone plany zagospodarowania przestrzeni	W.4 Brak planów zagospodarowania
S.5. Dobre skomunikowanie	W.5 Rozproszona zabudowa
S.6. Profesjonalne kadry samorządowe	W.6 Infrastruktura drogowa
S.7. Dobrze funkcjonujące szkolnictwo	W.7 Słabe wykorzystanie walorów turystycznych
S.8. Zasoby naturalne, środowisko naturalne	W.8 Wzrost wydatków bieżących gmin
S.9. Dobrze rozwinięty przemysł	W.9 Zanieczyszczenie powietrza
S.10. Wysoka aktywność społeczna	

	<p>S.11. Dobrze rozwinięta przedsiębiorczość, aktywni przedsiębiorcy</p> <p>S.12. Ciekawa oferta kulturalna/sportowa</p> <p>S.13. Rozwój budownictwa jednorodzinnego</p> <p>S.14. Bogata historia i zabytki</p> <p>S.15. Napływ mieszkańców, wzrost liczby ludności</p> <p>S.16. Obszar atrakcyjny turystycznie</p> <p>S.17. Znaczne zasoby finansowe gmin</p>	<p>W.10 Ograniczone możliwości rozwoju biznesu</p> <p>W.11 Ograniczenia rozwoju OZE</p> <p>W.12 Odpływ kadr</p> <p>W.13 Brak szybkiego internetu w wielu miejscowościach</p> <p>W.14 Brak infrastruktury komunalnej</p> <p>W.15 Słabe wykorzystanie zasobów historycznych i turystycznych</p> <p>W.16 Brak koordynacji w wykorzystaniu komunikacji</p> <p>W.17 Niska aktywność społeczna</p> <p>W.18 Niska świadomość społeczna</p>
	Szanse	Zagrożenia
	<p>O.1 Przywracanie praw miejskich</p> <p>O.2 Finanse zewnętrzne (UE)</p> <p>O.3 Autostrada</p> <p>O.4 Wzrost liczby miejsc pracy</p> <p>O.5 Rozwój przedsiębiorczości</p> <p>O.6 Wzrost liczby organizacji pozarządowych</p> <p>O.7 Wzrost liczby mieszkańców na obszarze</p> <p>O.8 Dobre skomunikowanie z Warszawą</p> <p>O.9 Dostęp do wysokiego poziomu edukacji w Warszawie</p> <p>O.10 Powołanie metropolii</p>	<p>T.1 Demografia w niektórych gminach</p> <p>T.2 Niestabilność prawa</p> <p>T.3 Zasady finansowania JST</p> <p>T.4 Brak realizacji strategii długoterminowych</p> <p>T.5 Słaby dostęp do usług dla mieszkańców</p> <p>T.6 Brak wsparcia dla przedsiębiorców</p> <p>T.7 Utrata płynności finansowej JST</p> <p>T.8 Zagrożenie konfliktem zbrojnym</p> <p>T.9 Ograniczenie środków z UE</p> <p>T.10 Roszczeniowość mieszkańców</p> <p>T.11 Budowa autostrady A50</p> <p>T.12 Kryzys ekonomiczny</p> <p>T.13 Inflacja</p> <p>T.14 Centralizacja państwa</p>

Weryfikacja szans pozwoliła z kolei na wypracowanie podstawy do wyznaczenia celów. Proces wyłaniania celów był wielostopniowy, a udział w nim wzięli przedstawiciele wszystkich grup interesu identyfikowanych na obszarze LSR. Zasadniczy kształt matrycy celów i przedsięwzięć zainicjowany został w zespole powołanym do opracowania LSR. Następnie poddano go weryfikacji i przedyskutowano wśród zainteresowanych mieszkańców. Posłużyły temu telefoniczne wywiady indywidualne oraz rozmowy w Biurze LGD. Na tym etapie odrzucone zostały uwagi i rekomendacje dotyczyły różnych kwestii, takich jak problemy komunikacyjne i usługi zdrowotne, funkcje opiekuńczo-wychowawcze w rodzinach oraz infrastruktura drogowa. Niestety, te zadania wykraczały poza zakres działań objętych programem Leader lub były w gestii lokalnej gminy. Odrzucone zostało również ukierunkowanie Strategii na problemy mieszkańców byłych PGR. Mimo występowania takich obszarów w gminach Jakubów, Cegłów i Mińsk rozmowy z mieszkańcami wykazały, że nie identyfikują się oni z problemami charakterystycznymi dla byłych PGR.

Ostatnim z etapów partycypacyjnego podejścia do tworzenia LGD były konsultacje pełnej wersji dokumentu Strategii. Na tym etapie każdy z mieszkańców miał możliwość otrzymania dokumentu, zapoznania się z nim i wniesienia uwag. Dokumenty udostępnione były wszystkim mieszkańcom, a szczególne zainteresowanie wzbudziły wśród członków LGD. Recenzja skutkowałą zmianami edycyjnymi i niewielkimi korektami.

Najczęściej zainteresowanie udziałem w opracowaniu LSR wykazywali przedstawiciele organizacji pozarządowych KGW i OSP oraz instytucje ukierunkowane na rozwój turystyki regionu (np. Lokalna Organizacja Turystyczna). Drugą grupę stanowili przedstawiciele samorządów, gmin i miast partnerskich LGD. Zainteresowanie możliwościami jakie może dawać nowy okres programowania przejawiali również przedsiębiorcy oraz osoby chcące podjąć działalność gospodarczą. Pozyskiwanie informacji od społeczności nie wypełnia całości planu partycypacji. Drugim filarem jest zaplanowanie aktywności i zaangażowania mieszkańców w proces realizacji Strategii. Część z mieszkańców, która planuje pojęcie operacji w ramach zaplanowanych przedsięwzięć będzie objęta bezpośrednimi działaniami LGD zapisanymi w Planie Komunikacji. Szkolenia, warsztaty i doradztwo będą wypełniać rolę utrzymania stałego kontaktu z tą grupą mieszkańców. Drugą grupą są odbiorcy działań zaplanowanych w strategii, ze szczególnym uwzględnieniem osób w niekorzystnej sytuacji, seniorów, młodzieży do 25 roku życia, osób z niepełnosprawnością i kobiet powracających na rynek pracy po urodzeniu dziecka. Ich udział w realizacji Strategii pośrednio wpłynie również na zaangażowanie w inne inicjatywy, zarówno te prowadzone przez LGD jak i organizacje pozarządowe z obszar Ziemi Mińskiej. Dodatkowo, dane kontaktowe zbierane w trakcie konsultacji pozwolą w przyszłości na szerszą i bardziej precyzyjną politykę informowania mieszkańców o postępach realizacji Strategii jak i partycypacji poszczególnych środowisk w procesie monitoringu, ewaluacji oraz ewentualnej modyfikacji tego dokumentu.

Założenie inkluzywności Partnerstwa skutkuje otwarciem Stowarzyszenia na nowe pomysły i kierunki angażowania się sprawy społeczności lokalnej. Nowe inicjatywy planowane zarówno w ramach PS WPR jak i innych potencjalnych źródeł zakładają rozwój współpracy pomiędzy Partnerami. Założenie komplementarności i synergii projektów wymusza niejako większą i wydajniejszą współpracę pomiędzy grupami interesu funkcjonującymi w LGD ale również pomiędzy mieszkańcami poszczególnych gmin. Konieczność sprostania tym wyzwaniom spowoduje, że nowe inicjatywy integrować muszą większą liczbę lokalnych aktorów życia społecznego. Dużą rolę w tym procesie przykłada się do oddolnego procesu aktywizowania liderów i wsparcia dla organizacji pozarządowych. Przedsięwzięcie P.2.1. w całości ma na celu przygotowanie zasobów do szerszej współpracy i budowania ściślejszych więzów partnerskich w ramach LGD.

Realizacja projektów partnerskich została w LSR zaplanowana z dużym rozmachem. Przedsięwzięcia P.1.4., P1.6. oraz P.2.2. to projekty, które, zgodnie z zasadami, będą prowadzone przez organizacje pozarządowe z obszaru Ziemi Mińskiej. Nowa formuła projektów realizowanych we współpracy instytucji i organizacji z obszarów różnych LGD wymagać będzie wsparcia doświadczonej kadry jaką są pracownicy Biura LGD. Oprócz formalnie zaplanowanych przedsięwzięć LGD, poprzez kryteria, będzie promować operacje, które odbywać się będą w formule partnerskiej. Wzrost zainteresowania projektami partnerskimi wynikać będzie z zachęt oraz pozytywnego doświadczenia i wiedzy o tym jak takie projekty realizuje się oraz jakie korzyści wynikają na przyszłość.

Rozdział IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR

4.1. Potencjał LSR

Analiza potrzeb i potencjału obszaru objętego LSR dokonywała się w sposób systematyczny i, w dużym stopniu w sposób partycypacyjny. Podstawą do wszelkich analiz były dane zastane gromadzone przez różnorodne instytucje i organizacje. Analiza desk research objęła dane Banku Danych Lokalnych GUS, danych Powiatowego Urzędu Pracy, danych ze stron rządowych w domenie.gov, danych gminnych i powiatowych oraz tych dostępnych na stronach Samorządu Województwa. Nie sposób wymienić wszystkich źródeł danych, szczególnie, że większość informacji była weryfikowana w wielu wymiarach i dokumentach spełniając założenia triangulacji metodologicznej. Drugim narzędziem dostarczającym informacji do diagnozy była aktywna część społeczności, która uczestniczyła w spotkaniach konsultacyjnych oraz osoby, dzięki którym pogłębiano wiedzę o obszarze w rozmowach bezpośrednich czy wywiadach i konsultacjach telefonicznych. Ten partycypacyjny element podbudowy diagnozy w wielu kwestiach decydował o wadze poszczególnych aspektów funkcjonowania społeczności oraz instytucji lokalnych. Trzecim źródłem informacji były ankiety prowadzone wśród mieszkańców. W czasie przygotowania do opracowania ankiety

przeprowadzono badania CAWI w ramach ewaluacji końcowej poprzedniego okresu programowania (25 ankiet). Ankiety *Badanie potrzeb mieszkańców* przeprowadzono w 2023 roku i zebrano 99 ankiet. Przeprowadzono również badanie na grupie młodzieży i zgromadzono 55 ankiet. W procesie opisu potencjału wykorzystano również informacje zgromadzone w czasie przeprowadzonych 21 pogłębionych wywiadów indywidualnych (zrealizowane w trakcie ewaluacji końcowej). Ostatnią, ale możliwe, że najważniejszą podstawą analiz była Grupa Ekspertów powołana do wsparcia procesu opracowania Strategii. To w czasie jej spotkań weryfikowano dane gromadzone z innych źródeł, wypracowywano rozwiązania i weryfikowano możliwości wykorzystania funduszy dostępnych w LGD do rozwiązywania najważniejszych problemów społecznych mieszkańców.

4.1.1. Dziedzictwo kulturowe i zabytki

Jednym z warunków niezbędnych do wprowadzania korzystnych zmian i przyspieszenia rozwoju turystyki, a co za tym idzie podniesienia konkurencyjności danego obszaru, jest przede wszystkim uwzględnienie lokalnych zasobów kulturowych. Kultura w znacznym stopniu kształtuje dynamikę i kierunek rozwoju lokalnego. Niewiedza i brak świadomości w odniesieniu do wartości dziedzictwa kulturowego jest zagrożeniem dla kultury. Obszar LSR posiada bogatą historię, która może być wykorzystana do kształtowania konkurencyjności obszaru. Szansą rozwoju może być tworzenie zintegrowanych programów rozwoju i promocji obszarów oraz pasm turystyczno - kulturowych realizowanych z poziomu samorządu województwa.

Gminy członkowskie LGD Ziemi Mińskiej łączy wspólna historia. Pierwsi mieszkańcy, jak potwierdzają badania archeologiczne na terenie powiatu mińskiego, byli przedstawicielami kultur neolitycznych przybyłych znaną Dunaju ponad 5000 lat temu. Był to obszar napływu ludności ze wszystkich kierunków geograficznych. Należał do terenów słabo zaludnionych, pokrytych lasami. Osadnictwo koncentrowało się wokół miejsc targowych, obecnie na miejscach starych targowisk w większości zbudowane są centra miejscowości gminnych. Historia obszaru LSR jest ściśle związana z rozwojem miasta Mińsk Mazowiecki, które uzyskało prawa miejskie w 1421 roku. Dziedzictwem kulturowym obszaru jest historia świadcząca o zaangażowaniu mieszkańców w walkę o odzyskanie niepodległości. Przodkowie obecnie funkcjonującej społeczności uczestniczyli w insurekcji kościuszkowskiej oraz powstaniach styczniowym i listopadowym. Na obszarze LSR znajduje się wiele pomników upamiętniających bitwy i potyczki toczące się w tym miejscu. Na terenie każdej z gmin członkowskich można zlokalizować zabytki z różnych okresów historii polski. Ziemia Mińska była też małą ojczyzną wielu znanych Polaków jak Józef Piłsudski, Konstanty Laszczyński. Związani z obszarem Ziemi Mińskiej byli także: Jan Golus, Stefan Zamoyski, Adam Czartoryski, Michał Elwiro Andriolli, rotmistrz Andrzej Żyliński. Obecnie dla turystów i gości odwiedzających teren LGD Ziemi Mińskiej miejsca te i wydarzenia stanowią dowód zaangażowania i determinacji mieszkańców w obronę swoich ziem i są wzruszającą pamiątką historii Ziemi Mińskiej.

Niestety brakuje informacji, folderów, tablic czy izb pamięci, które dostarczyłyby więcej wiedzy na temat historii tych terenów. Właściwie wykorzystane mogą stanowić ważny walor turystyczny obszaru LGD.

Mieszkańcy obszaru LGD dbają o kulturę i tradycję obchodzenia świąt i uroczystości. Obecnie kultywowane są zwłaszcza święta Wielkanocne oraz dożynki. W gminach tworzących LSR działają zespoły ludowe i orkiestry dęte. Dziedzictwo kulinarne obszaru tworzą pierogi „sójka”, chleb z nasionami, sery kozie czy czosnek latowicki. W Mińsku Mazowieckim organizowane jest „Święto Chleba”. W gminie Halinów imprezy lokalne takie jak „Jarmark Okuniewski”, „Bieg Rycerza Okunia”. Każda gmina członkowska ma w tradycji organizować imprezy integrujące społeczność, które zarazem kultywują lokalne zwyczaje. W gminach obszaru zachowały się nieliczne rzemiosła artystyczne. W gminie Jakubów mieszkają osoby zajmujące się wykonywaniem wyrobów haftem krzyżkowym oraz malarze. W gminie Siennica mieszka i pracuje kowal, zdun, hafciarka i wikliniarz. Podczas konsultacji społecznych mieszkańcy wskazywali na konieczność tworzenia miejsc rekreacji dla młodzieży i dzieci inne niż miejskie place zabaw (skateparki, siłownie zewnętrzne, place do bezpiecznej jazdy na rolkach, park linowy, plac do siatkówki np. plażowej itp.). Ważne jest również rozszerzenie oferty domów kultury o inne atrakcje niż wydarzenia historyczne; stworzyć oferty dla ludzi aktywnych, ludzi zainteresowanych rozwojem, nową technologią, sportem, kulturą (teatr, koncerty). Konieczne będą działania mające na celu modernizację lokali użyteczności publicznej pod tego typu

wydarzenia. Kolejnym obszarem planowanych działań LGD wynikających z konsultacji społecznych z mieszkańcami są działania wspierające oddolne inicjatywy mieszkańców, zachęcanie ich do działania na rzecz wspólnoty oraz podejmowanie działań we współpracy z gminą. Grupą docelową działań LGD w tym obszarze będą organizacje pozarządowe, osoby fizyczne oraz JST w zakresie ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej lub rekreacyjnej, lub kulturalnej.

4.1.2. Obszary atrakcyjne turystycznie

Dużym atutem wszystkich gmin należących do LGD jest ich atrakcyjne położenie pod względem krajobrazowym. Obszarami zaliczonymi do programu natura 2000 są: Dolina Kostrzynia oraz Rogoźnica obejmujące gminę Mrozy, Dolina Środkowego Świdra w gminie Siennica, Gole Łąki na terenie gminy Latowicz oraz Torfowiska Czernik w gminie Stanisławów. Na terenie siedmiu gmin z powiatu Mińskiego rozciąga się Miński Obszar Chronionego Krajobrazu, część gminy Halinów pokrywa Warszawski Obszar Chronionego Krajobrazu, natomiast w gminie Siennica wydzielony jest Nadwiślański Obszar Chronionego Krajobrazu. Na całym obszarze LSR znajduje się 11 rezerwatów przyrody, w tym cztery florystyczne (Przełom Witówki, Rogoźnica, Torfowisko Jeziorek, Torfowisko Zawały), trzy leśne (Rudka Sanatoryjna, Jedlina, Barania Ruda), dwa geologiczne (Florianów, Wólczańska Góra), jeden torfowiskowy (Bagno Pogorzeli) i jeden Krajobrazowy (Świder). Elementami krajobrazu w terenach zurbanizowanych są parki zabytkowe, mające charakter krajobrazowy, najciekawsze z nich to park w Rudzie (gmina Dębe Wielkie), w Kuflewie (gmina Mrozy), w Waliskach, w Wielgolesie i w Dębem Małym (gmina Latowicz), w Janowie (gmina Mińsk Mazowiecki), w Rudzienku (gmina Dobrze), w Pogorzeli, Dłużewie, Bożej Woli i Kątach (gmina Siennica). Liczne tereny letniskowo-rekreacyjne znajdują się w każdej gminie, głównie jednak tereny te są skupione nad malowniczymi rzeczkami jak: Rządza, Czarna, Osownica, Rynia, Kobylanka, Boruczanka, Mienia, Srebrna, Sienniczanka, w gminach: Dobrze, Stanisławów, Siennica, Jakubów, Mińsk Mazowiecki. Na terenie oprócz bogactwa krajobrazowego turystów przyciągać może duża ilość cennych historycznie i architektonicznie obiektów zabytkowych. W 2017 roku do rejestru zabytków nieruchomych wpisanych było aż 71 obiektów znajdujących się na terenie LGD Ziemi Mińskiej. Najbogatsza w zabytki jest pod tym względem gmina Kałuszyn oraz Siennica. W gminie Kałuszyn warte zwiedzenia są kościół, plebania, ratusz czy poczta, natomiast w Siennicy zabytkami są między innymi cegielnia, młyn wodny, a także zespół klasztorny. W powiecie mińskim w różnym stanie zachowało się także kilka dworów i pałaców. Na terenie LGD działa 5 muzeów. W Dobrem od 1971 roku działa Muzeum Konstantego Laszczki, polskiego rzeźbiarza, malarza, grafika, i profesora ASP, które w 2018 roku otrzymało nową siedzibę w budynku obok Urzędu Gminy w Dobrem. Muzeum posiada także nowoczesną stronę wirtualnego muzeum, na której w technice fotografii 3D obejrzyć można rzeźby monumentalnej, portret, rzeźby symboliczne, fantastyczne, ceramikę użytkową, czy medalierstwa autora Konstantego Laszczki. Na terenie LGD znajduje się także Izba Pamięci Narodowej w Kałuszynie. Ulokowana w gimnazjum wystawa obejmuje pamiątki dotyczące Ziemi Kałuszyńskiej. W Nowych Groszkach działa Skansen Wsi Polskiej w krytym strzechą budynku przy miejscowej Szkole Podstawowej, znajdują się tam przedmioty związane z życiem codziennym polskiej wsi. Niedaleko skansenu znajduje się Uroczysko Gołębiówka oraz ścieżka edukacji ekologicznej.

Obszar Ziemi Mińskiej obfituje w produkty lokalne. Znaną potrawą wyrabianą we wschodniej części Mazowsza są pierogi wykonane z ciasta, cienko rozwałkowanego i wypełnionego kapustą, boczkiem lub słoninką, kaszą jaglaną i grzybami, następnie zapiekanego, zwane powszechnie „sójkami mazowieckimi”. Jak wynika z rozmów z mieszkańcami potrawę tę nazywano po prostu pierogami, dopiero w latach 50-tych XX wieku zaczęto określać je mianem „sójki” i od tego czasu nazwa weszła do powszechnego użytku. Na różnego rodzaju festynach gminnych, konkursach kulinarnych promujących region można posmakować sójki mazowieckiej, głównej potrawy podawanej podczas imprez. Tradycja wypieku tego smacznego produktu nie ginie i jest pieczołowicie kultywowana. W gminie Cegłów wytwarzany jest również Kozi Ser Twarogowy. Technologia produkcji Koziego Sera Twarogowego z Cegłowa rozpoczyna się w momencie pozyskania ekologicznego mleka koziego, które następnie jest schładzane i zakwaszane naturalnymi bakteriami kwasu mlekowego, a całość podgrzewana do odpowiedniej temperatury. Uzyskany w ten sposób skrzep jest osładzany przez odpowiednią ilość mleka świeżego, a następnie przekładany do specjalnych

chust serowarskich i odciskany w tradycyjnych starych prasach. Tak odcisnięty ser jest przekładany do opakowań spożywczych i pakowany próżniowo, przez co jego okres do spożycia przy przechowywaniu w warunkach chłodniczych wynosi nawet 28 dni. Gmina Dębę Wielkie może pochwalić się produkcją Dębskiej Kawy Żołądziowej. Według literatury zielarskiej składniki zawarte w kawie żołądziówce mogą działać wzmacniająco na żołądek, wątrobę i śledzionę dając przy tym uczucie sytości. Kawa pomaga zlikwidować zaburzenia jelitowe. Również jest polecana osobom osłabionym, po przebytych chorobach oraz jako środek ogólnie wzmacniający. W tej samej gminie sławę zdobywa również Nalewka Żołądziowa. W przeszłości kozi ser był związany z biedą i brakiem zasobów, ale obecnie przekształcił się w wyjątkową i popularną przekąskę, którą chętnie spożywa coraz większa liczba ludzi na różnych lokalnych wydarzeniach. Obecność tego sera stała się nieodłącznym elementem imprez w Jakubowie. Mieszkańcy okolic entuzjastycznie próbują go i wspominają, jak ich rodzinne domy były miejscem produkcji tego wyjątkowego sera. Podczas tych rozmów starsi mieszkańcy dzielą się historiami o tym, kto w przeszłości był mistrzem w wytwarzaniu najlepszego sera w swoich domach. Tradycja produkcji serów kozich nadal jest żywa. Ser kozi z Jakubowa został uhonorowany pierwszą nagrodą w konkursie "Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów". Tradycja uprawy czosnku w Latowiczu ma długą historię, sięgającą czasów międzywojennych, o czym pamiętają najstarsi mieszkańcy tego regionu. W latach sześćdziesiątych XX wieku gmina Latowicz została uznana przez spółdzielnie ogrodnicze za doskonały obszar do uprawy czosnku. Dzięki korzystnemu położeniu geograficznemu i lokalnym warunkom glebowym, czosnek uprawiany w tym regionie jest niezwykle aromatyczny, o intensywnym smaku i zapachu. Znany jest ze swojej wyjątkowej "mocy" oraz wysokiej zawartości olejków eterycznych. Tradycja uprawy czosnku na terenach latowickich jest bardzo silna, czego dowodem są przygotowywane wieńce dożynkowe z czosnku. Popularne jest także przysłowie mówiące: "Czosnek latowicki działa na wampiry, czarownice, teściowe i dziewice". Ponadto, mieszkańcy nie tylko powiatu, ale także z Warszawy i innych części Polski przybywają na lokalny rynek, aby zaopatrzyć się w ten naturalny antybiotyk. Do lokalnych produktów zaliczyć można również latowicki tradycyjny polski chleb. W gminie Mrozy znajdziemy tradycyjny syrop kwiatu bzu czarnego, sałatkę warzywną kiszoną, Sójkę, ciasto drożdżowe z orkiszem oraz Pierogi Solejukowej.

Wszystkie powyższe produkty znane są przede wszystkim w lokalnym środowisku ale ich potencjał wykracza daleko poza Ziemię Mińską. Stąd też pomysł by wykorzystać lokalne produkty do budowania potencjału turystycznego obszaru.

Potrzeby rozwojowe

Obszarem wymagającym rozwoju, wyłaniającym się w ramach partycypacyjnej diagnozy jest turystyka. Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego według Schneidera (relacja korzystających z noclegów w ciągu roku do liczby mieszkańców) wyniósł dla powiatu mińskiego 0,42 (2022), a wartość ta jest zdecydowanie niezadawalająca. W badaniach mocnych stron obszaru LGD wymieniono *Zasoby naturalne, środowisko naturalne, Bogata historia i zabytki oraz Obszar atrakcyjny turystycznie*. Jednocześnie w słabych stronach zaznaczono *Słabe wykorzystanie zasobów historycznych i turystycznych*. Badania ankietowe prowadzone w czasie opracowania Strategii wykazały że dwie trzecie ankietowanych uważa, że obszar LGD ma bogate walory przyrodniczo-krajobrazowe (67%, 2023). Z kolei taka sama liczba mieszkańców uważa ofertę turystyczną obszaru za jego słabość. Słabością obszaru jest również brak pełnego wykorzystania potencjału drzemiącego w produktach lokalnych. Wszystko to wskazuje, że **Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru** powinien być jednym z celów wdrażania Strategii.

4.1.3. Działalność sektora społecznego

Obszar LSR charakteryzuje się średnią aktywnością organizacji pozarządowych. Na obszarze LSR działa średnio 29 organizacji społecznych na 10 tysięcy mieszkańców; ich liczba niewiele wzrosła od roku 2021 i wciąż jest znacznie niższa, niż wskaźnik ten wynosi dla całego województwa. Działalność organizacji trzeciego sektora na obszarze LSR jest zróżnicowana w gminach członkowskich LGD. Najbardziej aktywna pod względem działalności społecznej jest

gmina Cegłów (41 stowarzyszeń i organizacji społecznych). Najmniej aktywna w tym obszarze jest gmina Mińsk Mazowiecki. Zakres działania organizacji pozarządowych funkcjonujących w gminach jest podobny. Skupiają się na tematyce dotyczącej krzewienia kultury, sportu, integracji i aktywizacji społecznej w tym współpracy z seniorami i młodzieżą. W powiecie mińskim część zadań publicznych przeznaczonych jest do wykonywania poprzez organizacje pozarządowe. Zadania te dotyczą ochrony i promocji zdrowia, działalności na rzecz osób niepełnosprawnych, turystyki i krajoznawstwa oraz wypoczynku dzieci i młodzieży, kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, wspierania i upowszechniania kultury fizycznej oraz działalności na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społeczeństwami. Co roku tworzony jest program współpracy powiatu mińskiego z organizacjami pozarządowymi. Pozytywny trend przyrostu liczby organizacji pozarządowych w powiecie mińskim świadczy o stopniowym wzmacnianiu kapitału społecznego obszaru oraz jest elementem spajającym obszar.

Tabela 7. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne

Nazwa gminy	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
MAZOWIECKIE	46	48	44	46	48	50
Cegłów	37	39	34	34	36	41
Dębe Wielkie	22	22	21	24	23	23
Dobre	25	25	27	27	27	27
Halinów	25	26	25	24	22	23
Jakubów	16	18	22	22	24	24
Kałużyn	32	32	33	33	34	34
Latowicz	33	33	31	31	32	35
Mińsk Mazowiecki	15	14	13	13	13	13
Mrozy	29	31	30	30	30	32
Siennica	34	35	32	33	34	33
Stanisławów	31	31	34	36	39	39
Średnia dla gmin LGD	27,2	27,8	27,5	27,9	28,5	29,5

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp 30.03.2023)

Według Programu Współpracy Powiatu Mińskiego z organizacjami pozarządowymi zadaniami priorytetowymi dla realizacji przez organizacje pozarządowe w 2022 są: podniesienie poziomu wiedzy i umiejętności młodzieży szkolnej do prowadzenia zdrowego stylu życia, tworzenie i wdrażanie programów pomocy dzieciom niepełnosprawnym i ich rodzinom, organizacja rajdów, szkoleń, kursów i innych imprez popularyzujących turystykę za wyjątkiem wycieczek, obozów i kolonii, wspieranie działalności wydawniczej poświęconej atrakcyjnym turystycznym powiatu mińskiego, wspieranie rozwoju kultury muzycznej, działania wspomagające artystów amatorów reprezentujących powiat miński w przeglądach i konkursach, organizacja powiatowego systemu współzawodnictwa sportowego dzieci i młodzieży, zadania w zakresie działalności wspomagającej rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości,

podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, integracji europejskiej oraz zadania w zakresie udzielania nieodpłatnej pomocy prawnej oraz poradnictwa obywatelskiego.

4.1.4. Problemy społeczne

Według Strategii Rozwiązywania Problemów społecznych Powiatu Mińskiego na lata 2007-2022 do głównych problemów społecznych zalicza się na tym obszarze bezrobocie, sieroctwo, niepełnosprawność, uzależnienia, oraz przemoc w rodzinie. Zagrożeniami wynikającymi z bezrobocia jest występowanie zjawiska nielegalnego zatrudnienia, emigracja wykształconej młodzieży oraz pogarszająca się kondycja zakładów pracy. Rolą aktywnej polityki rynku pracy byłoby dążenie do zniwelowania tych efektów działając na rzecz podnoszenia kwalifikacji zawodowych przez osoby bezrobotne, wdrażanie lokalnych programów aktywizujących bezrobotnych oraz stały kontakt pracowników urzędu z pracodawcami. Przyczynami problemu sieroctwa jest w dużej mierze występowanie zjawisk społecznej patologii w rodzinach biologicznych, bezradność opiekuńczo-wychowawcza rodziców, brak wczesnej interwencji i trudna współpraca z kuratorami. Skutkami przedłużającego się sieroctwa jest brak perspektyw rozwojowych dla młodzieży opuszczające domy dziecka oraz niska liczba kandydatów na rodziny zastępcze. Z roku na rok na badanym obszarze wzrasta także liczba wydawanych orzeczeń o niepełnosprawności dla osób dorosłych, szczególnie osób niezatrudnionych po 40 roku życia. Od 2016 roku liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w gminach należących do LSR spada, do 2021 roku niemal o połowę. Najwięcej beneficjentów na 10 tysięcy mieszkańców w 2021 roku zamieszkiwało gminę Kałuszy, najmniej natomiast w gminie Halinów. Choć można zaobserwować wzrost świadomości społecznej w tym temacie oraz aktywności organizacji działających na rzecz osób niepełnosprawnych wciąż problem stanowi brak dostatecznej bazy rehabilitacyjnej, infrastruktury transportowej dla osób niepełnosprawnych oraz nierównomierna oraz niewystarczająca oferta pomocy w gminach.

Tabela 8. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej (w procentach).

Nazwa gminy	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
Mazowieckie	5,5	4,8	4,4	3,9	3,4	3
Cegłów	6,4	6	5,4	4,4	4,4	4,2
Dębe Wielkie	5,5	5	4,7	3,9	3,5	2,9
Dobre	7,3	6,4	5,9	5,1	4,1	3,3
Halinów	5,1	4,4	3,9	2,9	2,6	1,8
Jakubów	7,1	5,4	4,8	4,2	3,7	3,1
Kałuszyn	9,7	8	7,6	6,6	5,6	5,4
Latowicz	7,6	5,7	4,8	5,3	4,4	3,7
Mińsk Mazowiecki	4,1	3,2	2,8	2,9	2,3	2,1
Mrozy	7,5	6,4	4,7	4	4,2	3
Siennica	6,2	5,8	4,6	3,7	3	2,5
Stanisławów	7,7	7,2	5,6	4,2	3,5	3,4
Średnia dla gmin LGD	6,7	5,8	5,0	4,3	3,8	3,2

Strategia rozwiązywania problemów społecznych w powiecie mińskim na lata 2006-2016 wskazuje na problem ubóstwa na obszarze powiatu mińskiego. Ubóstwo powoduje zaburzenia w funkcjonowaniu rodziny i pogłębia jej dysfunkcyjność. Problem ten podnoszono również podczas spotkań z mieszkańcami w ramach konsultacji społecznych. Dysfunkcją najczęściej występującą po ubóstwie i bezrobociu na obszarze LSR jest bezradność w sprawach opiekuńczo- wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego. Prawidłowo funkcjonująca rodzina powinna kształtować w wychowankach postawy społeczne. Występowanie wyuczonej bezradności powoduje wiele współczesnych problemów społecznych, takich jak bieda, bezrobocie oraz przemoc w rodzinie. Jednym z ważniejszych wskaźników ubóstwa na poziomie gminy jest liczba mieszkańców (poszczególnych członków rodzin), którym przyznano świadczenie, w stosunku do liczby mieszkańców. Wskaźnik deprivacji lokalnej, liczony jako liczba korzystających z pomocy społecznej (beneficjentów) na 1000 mieszkańców gmin członkowskich LGD, jest przestrzennie zróżnicowany. Według danych GUS na koniec 2021 roku najwyższa wartość tego wskaźnika była w gminie Kałuszyn 53, najniższa natomiast w gminie Halinów 26, na każdy 1000 mieszkańców. Liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej, udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej oraz liczba rodzin otrzymujących zasiłki rodzinne na dzieci w gminach LGD spada. Udział osób korzystających z pomocy społecznej jest znaczny, jednak malejący trend wskaźników świadczy o poprawie sytuacji ludności zamieszkującej obszar LSR oraz zmniejszaniu się problemów społecznych. Trend zmiany jest podobny w większości jednostek, co świadczy o ich spójności. Problemem jest również pokoleniowość wśród osób korzystających z pomocy społecznej, czyli dziedziczona bezradność. Obszar LSR jest dobrze wyposażony infrastrukturę opieki społecznej. W każdej z gmin członkowskich działa OPS. Na szczeblu powiatu pomoc społeczną oferują placówki pomocy rodzinie i placówki opiekuńczo-wychowawcze.

Potrzeby rozwojowe

Drugi z celów zapisanych w Strategii odnosi się do **Przeciwdziałania barierom rozwoju społecznego**. Ponad dwie piąte respondentów (42,9%) ankiety przeprowadzonej w 2023 roku wskazała, że integracja mieszkańców (więzi społeczne) to słaba strona obszaru LGD. Co trzeci z respondentów (33,7%) uznał, że słabą stroną poszczególnych gmin jest aktywność organizacji pozarządowych. Biorąc pod uwagę fakt, że liczba organizacji pozarządowych w danym regionie jest znacznie niższa niż średnia wojewódzka, nie można mieć wątpliwości co do konieczności podejmowania działań na rzecz rozwoju kapitału społecznego. Oprócz typowych inicjatyw mających na celu aktywizację i integrację społeczności, ważne jest również promowanie produktów lokalnych. Jednym ze sposobów wzmacniania potencjału innowacyjności jest opracowanie koncepcji inteligentnych wsi.

4.1.5. Charakterystyka gospodarki

Charakteryzując stan gospodarki badanego obszaru należy w pierwszej kolejności przeanalizować wpływ sąsiedztwa Warszawy. Tereny metropolitalne tworzą ogromny potencjał dla rozwoju przedsiębiorczości LGD. Bliskość rynków zbytu wpływa na produkcję towarów rolnych, siedziby przedsiębiorstw, filii korporacji stanowią potencjalny rynek pracy dla mieszkańców LGD, a ten natomiast wpływa na rozwój branży transportowej i budowlanej. Dominujący jest sektor prywatny, który stanowi 98% ogółu podmiotów gospodarczych. Według danych GUS za 2021 r. w gminach obszaru LSR działało 11 785 podmiotów gospodarki narodowej ogółem. Liczba podmiotów gospodarczych działających na obszarze LSR systematycznie wzrasta od 9,8 tys. w 2016 r. do 11,8 tys. w 2021 r. Najczęściej wykorzystywanym miernikiem natężenia przedsiębiorczości w regionach jest wskaźnik przedsiębiorczości ilustrujący liczbę zarejestrowanych przedsiębiorstw na 1000 ludności w wieku produkcyjnym. Obszar LSR cechuje niska przedsiębiorczość mieszkańców wyrażona m.in. małą liczbą podmiotów gospodarczych na 1 tys. mieszkańców (152), przy średniej dla województwa 285. Jeżeli chodzi o wskaźnik podmioty gospodarcze zarejestrowane w REGON

na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym obszar LSR (833) wypada gorzej niż średnia dla powiatu wynosząca 920 i województwa 1391. Wykazuje jednak tendencję rosnącą. W 2021 roku podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON w powiecie mińskim podzielić można było na rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (234 podmioty), przemysł i budownictwo (4 112 podmioty), pozostała działalność (12 385). Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w dużej mierze zajmują się handlem hurtowym i detalicznym (3 075 osób), budownictwem (2 229 osób), działalnością naukową i techniczną (1 630 osób), przetwórstwem przemysłowym (1 196 osób), transportem i gospodarką magazynową (854 osób), informacją i komunikacją (812 osób), opieką zdrowotną i pomocą społeczną (797). W związku z tym, że obszar LGD leży w granicach regionu o charakterze rolniczo-przemysłowym, do głównych zadań powiatu należy wspieranie rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw oraz przemysłu, skupiając się w mniejszej mierze na wspieraniu lokalnego rolnictwa. Na terenie powiatu dominuje sektor MSP, przemysłu, usług, handlu i gastronomii.

Obszar charakteryzuje się znaczącym dochodem budżetów gmin. Średnia dla całego obszaru LGD jest wyższa od średniej całego województwa mazowieckiego. Wśród gmin dochodami pozytywnie wyróżnia się gmina Jakubów, a najniższe dochody ma gmina Dębe Wielkie. Wszystkie z gmin zanotowały wzrost dochodów budżetu w ciągu ostatnich kilku lat (średnio o 59%).

Tabela 9. Dochody budżetów gmin i miast na jednego mieszkańca (w złotych).

Nazwa gminy	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
MAZOWIECKIE	4 195,49	4 538,48	4 983,56	5 580,28	6 129,30	6 724,56
Cegłów	3524,47	3995,17	4530,73	5774,72	5913,84	6678,99
Dębe Wielkie	3783,53	4260,77	4330,76	5006,05	5284,38	6378,82
Dobre	3894,37	4784,64	5506,22	5503,3	6367,65	6618,03
Halinów	4057,95	4315,98	5093,04	6235,5	6955,53	6809,52
Jakubów	3956,36	4749,23	4868,51	5554,27	5936,87	7719,45
Kałużyn	4059,1	4292,26	4547,26	5217,29	5607,18	6430,5
Latowicz	3955,21	4226,69	4689,97	5403,6	6933,93	7062,87
Mińsk Mazowiecki	4150,09	3937,11	4510,77	5128,65	5332,19	6181,23
Mrozy	3846,15	4216,71	4521,55	5670,48	6692,9	7018,65
Siennica	4407,13	4580,35	4897,49	5352,83	6048,43	7101,4
Stanisławów	4019,28	4401,85	4680,61	5442,64	5868,86	6381,18
Średnia dla gmin LGD	3968,51	4341,89	4743,36	5480,85	6085,61	6761,88

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp 30.03.2023)

Raport z badania wizerunku przedsiębiorców w powiecie mińskim wskazuje na brak współpracy przedsiębiorców z samorządem, brak wiedzy o instytucjach i mechanizmach służących zakładaniu, prowadzeniu i wspieraniu działalności gospodarczej. Bliskość Warszawy kształtuje uwarunkowania gospodarcze obszaru LSR, część mieszkańców wskazuje, że preferuje pracę oraz prowadzenie działalności gospodarczej w stolicy. Chęć

wykonywania pracy w Warszawie wyrażana jest zwłaszcza przez młodych mieszkańców obszaru. Problemem podnoszonym podczas konsultacji społecznych był min. brak możliwości dokończenia się dorosłych, brak pracy adekwatnej do posiadanego wykształcenia ale też niewystarczająco dobry stan dróg i chodników oraz możliwość uczestnictwa w ofercie kulturalnej i sportowej.

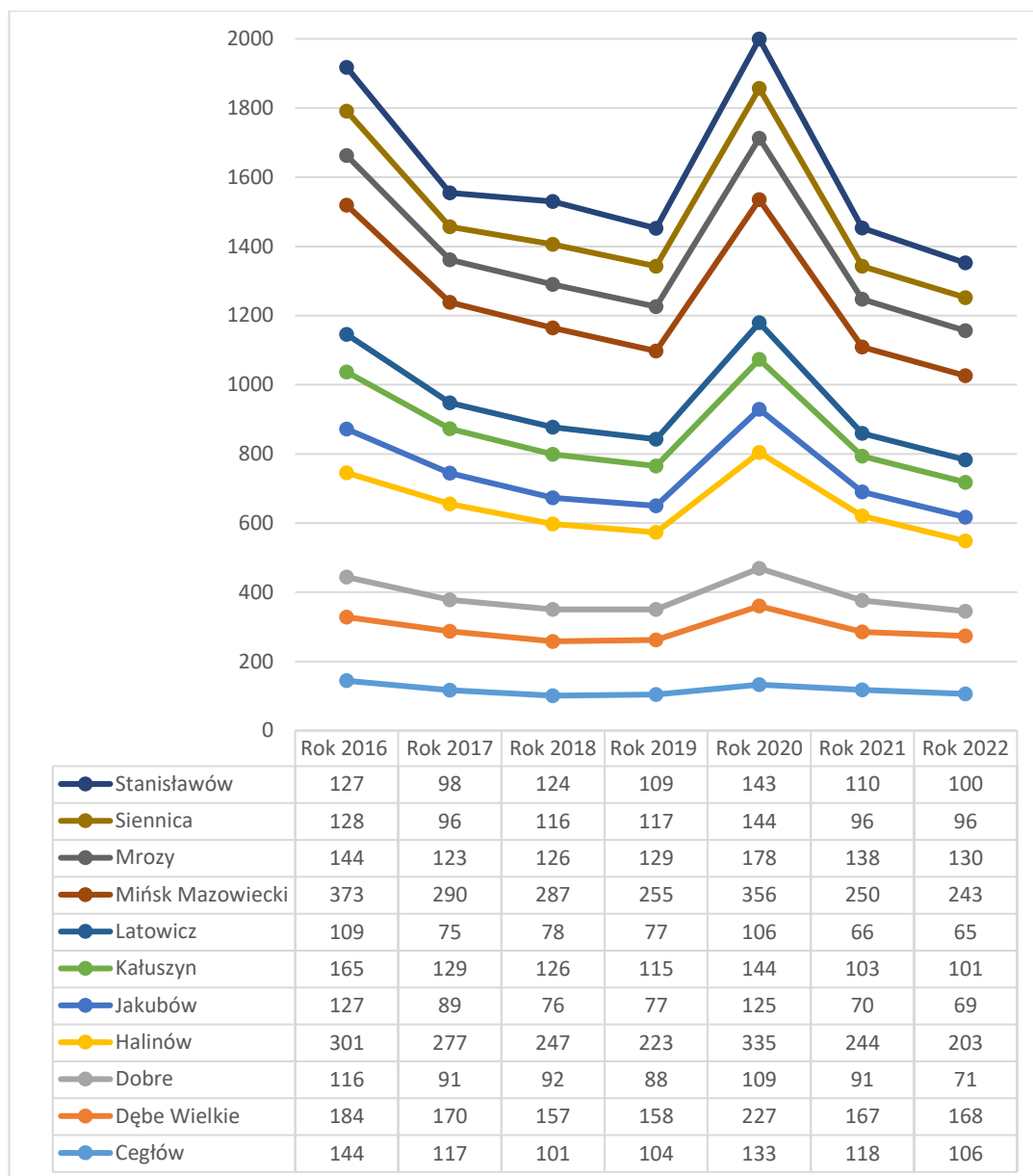
4.1.6. Rynek pracy

Z roku na rok na teren powiatu mińskiego przybywa coraz więcej osób, zarówno na tereny miejskie jak i wiejskie, co oznacza, że saldo migracji dla tego obszaru jest dodatnie i nieznacząco wzrasta. W 2021 roku średnie saldo migracji w ruchu zewnętrznym i wewnętrznym dla gmin obszaru LSR było dodatnie i pozytywne, najwyższe w gminach Dębe Wielkie, Mińsk Mazowiecki i Halinów, ujemne saldo charakteryzuje gminy Kałuszyn, Latowicz i Siennica. Cechą charakterystyczną obszaru są natomiast migracje wewnętrzne, w 2016 roku średnio w każdej z gmin 44 mieszkańców wyemigrowało do miast, w 2021 roku było ich już 58 w każdej z gmin. Jak w całej Polsce, na terenie LSR obserwujemy proces starzenia się społeczeństwa. Niemal w każdej z gmin w ciągu ostatnich kilku lat wzrósł wskaźnik obciążenia demograficznego. Skutkiem takich tendencji będzie niska aktywność zawodowa oraz dyskryminacja osób starszych na rynku pracy. Zmniejszy się potencjalny zasób pracy, co wpłynie na konkurencyjność całego badanego obszaru. Skutki starzejącego się społeczeństwa stanowiąc będą jedno z głównych wyzwań dla polityki społecznej obszaru. Negatywny wpływ na uwarunkowania rynku pracy ma także stosunkowo duże zagęszczenie zaludnienia. Średnio w każdej z gmin na 1km² mieszka 179 mieszkańców, podczas gdy średnia ta dla województwa mazowieckiego wynosi 155. Największe zaludnienie zaobserwować można w gminie Halinów. Do pozytywnych aspektów należy stan demograficzny LGD. Podczas gdy w całym województwie obserwujemy spadek liczby osób w wieku produkcyjnym, na terenie gmin należących do LGD Ziemi Mińskiej wartość ta nieznacznie wzrasta. W liczbie ludności w wieku przedprodukcyjnym wzrost ten jest już znaczący i względem 2016 roku wynosi 13%. W 2020 roku osoby zajmujące się rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem stanowiły 24,4% wszystkich pracujących w powiecie mińskim, 27,7% pracowało w przemyśle i budownictwie, 20,6% w handlu, naprawie pojazdów, transporcie, zakwaterowaniu i gastronomii, informacji i komunikacji, 1,6% w działalności finansowej i ubezpieczeniowej i obsłudze rynku nieruchomości, natomiast 25,7% w pozostałych sektorach.

Liczba bezrobotnych Według Strategii Rozwiązywania Problemów społecznych Powiatu Mińskiego na lata 20017-2022 do głównych przyczyn bezrobocia na badanym terenie zalicza się zbyt wysokie koszty utrzymania pracowników, likwidacje firm i ich oddziałów, ciężkie warunki pracy, niedostateczne wykształcenie oraz brak dodatkowych funduszy do zatrudnienia.

Tabela 10. Bezrobocie rejestrowane

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp 30.03.2023)

W perspektywie kilkunastu najbliższych lat poważnym skutkiem starzenia się ludności jest możliwość wyraźnego zmniejszenia się potencjalnych zasobów pracy (ludności w wieku produkcyjnym), co może odbić się negatywnie na konkurencyjności całego obszaru. Proces starzenia się ludności jest zaliczany do najważniejszych zjawisk społecznych XXI wieku, a jego skutki stanowią i będą stanowić kluczowe wyzwanie w sferze polityki społecznej w najbliższych latach. Zagrożeniem rozwoju obszaru będzie zatem nasilający się problem niskiej aktywności zawodowej osób starszych oraz ich dyskryminacji na rynku pracy. Postępujący trend ujemnego salda migracji może powodować spadek kapitału ludzkiego i społecznego oraz spowolnienie rozwoju gospodarczego obszaru. Na uwarunkowania rynku pracy negatywny wpływ ma gęstość zaludnienia obszaru LSR. Gęstość zaludnienia w województwie mazowieckim wynosi 155 osób na 1 km². Na tym tle obszar LSR zalicza się do jednostek terytorialnych o wysokiej liczbie ludności, na 1 km² przypada tu 179 osób. Na tle województwa mazowieckiego obszar LSR pozytywnie wyróżnia się pod względem demografii, z dość liczną grupą osób w wieku przedprodukcyjnym.

Dane wskazują na zasadność podjęcia działań zapobiegających migracji młodych osób z obszaru LSR przy jednoczesnym zapewnianiu działań z zakresu polityki i pomocy społecznej dla osób starszych, które będą odpowiadały na zapotrzebowanie tej grupy wiekowej mieszkańców obszaru LSR. Analizy lokalnego rynku pracy wskazują na konieczność oddziaływania na te zidentyfikowane problemy. Rynek lokalny wskazuje na zapotrzebowanie w zakresie poprawiania kwalifikacji w branżach gastronomii oraz opieki nad osobami starszymi. W latach 2016-2021 liczba osób pracujących ogółem na obszarze LSR nie zmieniła się znacząco.

Potrzeby rozwojowe

Ostatnią ze zdiagnozowanych potrzeb rozwojowych jest **Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru**. Rozwój przedsiębiorczości prowadzi do zwiększenia różnorodności oferowanych usług. W rezultacie rośnie liczba podmiotów gospodarczych, a także wskaźnik rejestracji przedsiębiorstw w rejestrze Regon na 10 tysięcy mieszkańców. Jednakże, warto zauważyć, że ta liczba wciąż jest znacznie niższa niż średnia dla całego województwa mazowieckiego. Z drugiej strony, w badaniach ankietowych mieszkańcy wskazywali na trudności w dostępie nawet do najbardziej podstawowych usług, które mieszkańcy miasta mają codziennie na wyciągnięcie ręki. Zarówno w badaniach ankietowych jak i w trakcie konsultacji społecznych wskazywano, że na obszarach wiejskich nie ma problemów z zaopatrzeniem w towary, a handel działa na wysokim poziomie. Również zakłady produkcyjne nie dostarczają dóbr bezpośrednio dla lokalnych mieszkańców. Największe zapotrzebowanie dotyczy właśnie usług świadczonych bezpośrednio na obszarze poszczególnych gmin i miejscowości. Drugą ze zdiagnozowanych potrzeb jest trudność w pozyskaniu odpowiednich kwalifikacji i podnoszenie kwalifikacji w przypadku osób w niekorzystnej sytuacji (szczególnie ludzi młodych do 25 roku życia).

4.2. Kluczowe grupy docelowe

W związku ze starzeniem się populacji i niskim przyrostem naturalnym, osoby starsze stają się coraz większą grupą społeczną o specyficznych potrzebach. W badaniach ankietowych przeprowadzonych w gminach, mieszkańcy wymienili seniorów (27%) jako grupę najbardziej wykluczoną społecznie. Wśród działań według mieszkańców wymagają największego wsparcia w ramach aktywności Lokalnej Grupy Działania znalazły się usługi opiekuńcze dla samotnych osób starszych. W badaniach częściej niż co dziesiąty mieszkaniec wskazał na potrzebę tworzenia i funkcjonowania Klubów Seniora, Dziennych Domów Seniora oraz uniwersytetów III wieku. Istotne jest także wsparcie LGD w organizacji działań edukacyjnych dotyczących kompetencji cyfrowych mieszkańców wsi, takich jak nauka bezpiecznego korzystania z Internetu, obsługa bankowości elektronicznej czy zakupy online. Ważne jest również zadbanie o dostępność strony internetowej LGD, aby była zrozumiała dla osób z wadami wzroku. **Seniorzy w wieku ponad 60 lat stanowią w LSR grupę w niekorzystnej sytuacji.**

Druga grupa, której potrzeby są identyfikowane przez mieszkańców, to młodzież. Wyniki ankiet wskazują, że młodzi do 25 lat (20% głosów) są grupami społecznie wykluczonymi na badanym obszarze. Wiele spontanicznych wypowiedzi uczestników badania wskazało na konieczność powstawania klubów młodzieżowych, świetlic środowiskowych i młodzieżowych, które organizują zajęcia, w tym terapeutyczne. Co czwarty mieszkaniec zauważył również potrzebę wsparcia w organizacji inicjatyw, które rozwijają umiejętności zawodowe młodzieży, zgodnie z lokalnymi potrzebami pracodawców. Co prawda według danych Powiatowego Urzędu Pracy młodzi do 24 lat stanowią najniższy odsetek bezrobotnych ale są to znaczące wartości liczbowe. Szczególnie dotkliwym w tym wieku jest brak kwalifikacji zawodowych i właśnie w tym zakresie LGD zamierza podjąć działania szkoleniowe. **Młodzież do 25 roku życia stanowi w LSR grupę w niekorzystnej sytuacji.**

Grupą docelową, na którą skierowane są działania Lokalnej Grupy Działania, są również członkowie organizacji pozarządowych. Z uwagi na istotną rolę tych jednostek w budowaniu polityki społecznej, celem LGD powinno być wspieranie i aktywizowanie mniejszych organizacji pozarządowych. Wyniki przeprowadzonych badań na obszarze Lokalnej Strategii Rozwoju wskazują, że prawie połowa mieszkańców uznaje aktywność organizacji pozarządowych

za korzystną (42,9%). Ponad połowa badanych nie angażuje się w życie społeczności lokalnej (57%), a co dziesiąty respondent uważa, że działania LGD powinny obejmować szkolenia dla organizacji pozarządowych oraz wzmacnianie ich potencjału.

Również przedsiębiorcy stanowią grupę docelową dla działań podejmowanych w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju. Rosnące wskaźniki przedsiębiorczości wskazują na konieczność wspierania pozytywnych tendencji w tej dziedzinie. W roku 2021 na obszarze wszystkich gmin objętych LSR działało 11 785 podmiotów gospodarki narodowej, co stanowi wzrost o prawie 2 tysiące podmiotów w porównaniu z rokiem 2016. Sami mieszkańcy również dostrzegają potencjał przedsiębiorczości, ponieważ ponad połowa z nich ocenia pozytywnie działalność przedsiębiorców. Co czwarty respondent wskazał, że największe wsparcie wymagają działania związane z rozpoczynaniem i rozwijaniem działalności gospodarczej na obszarach wiejskich (27%), natomiast 19% badanych zauważyło potrzebę promocji przedsiębiorczości oraz dostarczania usług wsparcia dla mikro i małych przedsiębiorstw.

Szczególne wsparcie wymagają także kobiety, w szczególności kobiety mierzące się z powrotem na rynek pracy po urodzeniu dziecka. Jak wynika z badań, niemal jedna trzecia mieszkańców (33%) uważa, że grupą najbardziej wykluczoną z życia społecznego na badanym obszarze są rodzice małych dzieci do lat 3. Potwierdzają to także dane dotyczące wyłonienia działań wymagających największego wsparcia w ramach aktywności Lokalnej Grupy Działania, do których 14% ankietowanych zaliczyło usługi opiekuńcze dla dzieci do lat 3, klub malucha i żłobki. **Kobiety powracające na rynek pracy po urodzeniu dziecka** stanowią, zgodnie z decyzją społeczności **grupę w niekorzystnej sytuacji**.

Drugą grupą w niekorzystnej sytuacji są osoby z niepełnosprawnością. Kategoria ta pojawiała się w czasie większości warsztatów, gdzie identyfikowano i wskazywano osoby wymagające wsparcia i pomocy. Osoby z niepełnosprawnością wybierane były również w ankietach, niezależnie do jakiej grupy docelowej ankiety te były kierowane. Potwierdzeniem szczególnych potrzeb może być również statystyka mówiąca, że współczynnik aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym w I kwartale 2016 r. wyniósł 27,4 proc., a wskaźnik zatrudnienia 23,7 proc. i był niemal dwukrotnie niższy niż średnia unijna (45 proc.).

4.3. Możliwości wsparcia inicjatyw lokalnych i ponadlokalnych

Dzięki doświadczeniu swoich pracowników i zdolnościom administracyjnym Lokalna Grupa Działania może mieć znaczący wpływ na rozwój regionu objętego Lokalną Strategią Rozwoju. Posiadanie własnego biura oraz wykwalifikowanych kadr nie jest powszechne wśród organizacji pozarządowych. Daje to LGD możliwość systematycznego analizowania potrzeb społeczności i porównywania ich z dostępnymi możliwościami wsparcia finansowego i organizacyjnego. Stowarzyszenie ma dużą wiedzę w zakresie pozyskiwania funduszy zewnętrznych i wielokrotnie wspomagała organizacje pozarządowe z obszaru objętego LSR wsparciem konsultacyjnym. Zaangażowanie w projekty współpracy nie pozwalało na jednoczesne pozyskiwanie i realizowanie dodatkowych projektów. Wyjątkiem jest organizacja projektu *Kulturalnie połączy* w ramach programu Erasmus+.

Dzięki uruchomieniu specjalnej ścieżki dla LGD Partnerstwo ubiegać się będzie o środki z Funduszy Europejskich dla Mazowsza (FEM). Zgodnie z deklaracją złożoną do Samorządu Województwa LGD będzie aplikować o takie zakresy działań jak:

Wsparcie lokalnych inicjatyw na rzecz kształcenia osób dorosłych (na przykładzie LOWE – Lokalnych Ośrodków Wsparcia Edukacji) np. poprzez tworzenie lokalnych punktów wsparcia kształcenia osób dorosłych, w tym służących aktywizacji osób starszych, osób o niskich kwalifikacjach, osób z niepełnosprawnościami. Więcej informacji o modelu LOWE dostępnych na stronie: <https://lowe.edu.pl/>.

Aktywizacja społeczna i zawodowa osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym przy zastosowaniu usług aktywnej integracji o charakterze społecznym, zawodowym, edukacyjnym i zdrowotnym, obejmujące w szczególności:

aktywizację społeczną i zawodową przy wykorzystaniu narzędzi aktywnej integracji (doradztwo, kursy i szkolenia zawodowe, prace społecznie użyteczne, staże zawodowe, praktyki zawodowe, subsydiowane zatrudnienie, poradnictwo zawodowe, pośrednictwo pracy, zatrudnienie wspierane, wspomagane, usługi trenera zatrudnienia wspieranego).

Aktywizacja społeczna i zawodowa w ramach podmiotów integracji społecznej (CIS, KIS, WTZ, ZAZ), obejmująca w szczególności:

tworzenie nowych i rozszerzanie działalności istniejących Centrów Integracji Społecznej, Klubów Integracji Społecznej, Warsztatów Terapii Zajęciowej i Zakładów Aktywizacji Zawodowej.

Rozwój usług społecznych świadczonych w społeczności lokalnej na rzecz osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, obejmujące w szczególności:

usługi opiekuńcze i asystenckie skierowane do osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, w tym osób starszych, osób z niepełnosprawnościami,

dostosowanie/wyposażenie mieszkań do potrzeb osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu oraz możliwość wypożyczenia niezbędnego sprzętu rehabilitacyjnego/pielęgnacyjnego,

tworzenie i rozwój placówek wsparcia dziennego m.in. klubów seniora, uniwersytetów trzeciego wieku, otwartych uniwersytetów, tworzenie rad seniorów oraz innych form oraz usług społecznych wspierających samodzielność i aktywność osób starszych.

Rozwój usług społecznych na rzecz dzieci i młodzieży, w tym w ramach usług wsparcia systemu pieczy zastępczej, obejmujące w szczególności:

działania profilaktyczne dla rodzin (m.in. konsultacje, poradnictwo, warsztaty) w celu wzmocnienia ich funkcji wychowawczych,

wsparcie dla rodzin przeżywających trudności (m.in. terapie, mediacje, asystenci rodziny, placówki wsparcia dziennego),

deinstytucjonalizację pieczy zastępczej poprzez tworzenie rodzinnych form pieczy oraz ich wsparcie specjalistyczne,

wsparcie usamodzielniającej się młodzieży opuszczającej pieczę zastępczą, poprzez wzmocnienie funkcji opiekunów usamodzielniania, aktywizację zawodową czy wsparcie mieszkaniowe.

Integracja społeczna osób należących do społeczności marginalizowanych, w tym migrantów i Romów, obejmujący w szczególności:

działania wspierające integrację społeczną oraz aktywizację członków społeczności marginalizowanych.

Wspieranie integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci, obejmujący:

integrację społeczną osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością, m.in. poprzez wdrażanie innowacji społecznej jaką jest wychodzenie z bezdomności w oparciu o założenia programu Najpierw mieszkanie.

Zwiększenie dostępności i skuteczności ochrony oraz wsparcia osób dotkniętych przemocą w rodzinie, poprzez wsparcie powstawania i funkcjonowania Ośrodków Interwencji Kryzysowej na Mazowszu, obejmujące w szczególności:

udzielanie schronienia, poradnictwo (w tym prawne, rodzinne, wsparcie psychologiczne, udzielanie niezbędnych informacji), świadczenia pracy socjalnej na rzecz poprawy funkcjonowania osób i rodzin w ich środowisku społecznym.

Rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej, obejmujący:

wsparcie instytucji kultury na rzecz włączenia ich w tworzenie produktów turystycznych i oferty wypoczynkowo-turystycznej, a także wzmocnienia ich funkcji regionotwórczej (za kluczowe uznaje się wypracowanie nowych formatów działań i sposobów budowania relacji z odbiorcami oraz ekologizacja instytucji).

Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych), obejmujący w szczególności:

działania na rzecz obszarów o wysokich walorach historycznych, kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych, stanowiące o ich wysokiej atrakcyjności turystycznej. Wsparciem zostaną objęte projekty zorientowane na ofertę regionalną i subregionalną – tzn. turystyczną i kulturalną bazującą na walorach Mazowsza lub regionów etnograficznych, kulturowych, historycznych i przyrodniczych położonych w jego granicach. Nacisk zostanie położony na wprowadzanie innowacji w ramach przemysłu turystycznego i jego produktów.

W związku z tym, że na obecnym etapie przygotowania Strategii nie są jeszcze znane szczegóły procesu wnioskowania i realizacji projektów w ramach FEM, ale LGD zamierza zrealizować swoje deklaracje co do zakresu podejmowanych działań.

Rozdział V. Spójność, komplementarność i synergia

5.1. Zgodność i komplementarność LSR z innymi dokumentami planistycznymi

Lokalna Strategia Rozwoju opracowana przed Lokalną Grupę Działania Ziemi Mińskiej jest spójna i zintegrowana nie tylko na poziomie programowym, ale także na poziomie sektorowym. Przez zintegrowanie programowe rozumiana jest tu spójność strategii z istotnymi dokumentami strategicznymi obowiązującymi na terenie województwa mazowieckiego oraz powiatu mińskiego, a także gmin członkowskich. Zintegrowanie sektorowe opiera się natomiast na przewidzianej współpracy sektora publicznego, społecznego i gospodarczego. Strategia jest także zintegrowana z obszarem LGD, ponieważ opiera się na zasobach obszaru. Budowanie Lokalnej Strategii Rozwoju opierało się na obowiązujących dokumentach planistycznych na obszarze LGD Ziemi Mińskiej, do których zaliczyć należy:

1. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030,
2. Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027,
3. Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027,
4. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego,
5. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+,

6. Strategie rozwoju oraz raporty o stanie gmin poszczególnych jednostek i powiatu mińskiego:

- a) Strategia Rozwoju Gminy Cegłów na lata 2015-2023,
- b) Raport o Stanie Gminy Dębe Wielkie na dzień 31 grudnia 2021,
- c) Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Dobrze do 2020 roku,
- d) Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Halinów na lata 2016-2025,
- e) Raport o Stanie Gminy Jakubów na rok 2021,
- f) Strategia rozwoju gminy Kałuszyn do 2020 roku
- g) Strategia Rozwoju Gminy Latowicz na lata 2015-2025
- h) Strategia Rozwoju Gminy Mińsk Mazowiecki na lata 2015-2025,
- i) Strategia Rozwoju Gminy Mrozy na lata 2015-2021,
- j) Strategia Rozwoju Gminy Siennica na lata 2022-2032,
- k) Raport o Stanie Gminy Stanisławów za rok 2021,

Planowane działania w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju skupione są na osiągnięciu trzech celów ogólnych tj:

- C.1. Wzrost aktywności turystycznej obszaru;
- C.2. Przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego;
- C.3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru.

Wspomniane dokumenty stanowiły podstawę do wyłonienia powyższych celów i wyznaczyły obszary pracy LGD. Wnioski wyciągnięte z raportów oraz diagnoza obszaru określiły kierunek oraz formę działań, dzięki którym w sposób spójny komplementarny i wzajemnie się uzupełniający cele strategii będą mogły zostać zrealizowane.

C.1. Głównym obszarem działania Lokalnej Grupy Działania, a także jednym z głównych celów zawartych w Lokalnej Strategii Rozwoju jest szeroko rozumiany wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru.

P.1.1. Nie ma wątpliwości, że do jednego z ważniejszych aspektów wspierania rozwoju infrastruktury turystycznej, które należy do jednego z przedsięwzięć zawartych w LSR, należy utrzymywanie i rozwój transportu regionalnego oraz lokalnego. Takie projekty przewidziane są także w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027. W tym programie wsparcie otrzymają projekty związane z budową dróg prowadzących do miejsc inwestycyjnych oraz rozwój publicznego transportu zbiorowego.

P.1.2. Jednym z przedsięwzięć w ramach celu związanego ze wzrostem aktywności turystycznej obszaru jest także wzmocnienie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki. Wizja ta jest komplementarna z założeniami zawartymi w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+, w której jednym z celów głównych jest wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju województwa i poprawy jakości życia.

P.1.3. To właśnie w tym dokumencie wskazano również na działania skupiające się na ochronie, rozwoju i promowaniu dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinach kultury na obszarach innych niż miejsce, co jest spójne z przedsięwzięciami zawartymi w LSR: wsparcie dla rozwoju i promocji dziedzictwa lokalnego. Podobne postulaty przedstawione zostały także w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego. W ramach

rekomendacji doradzano identyfikację wartościowych obiektów i obszarów dóbr kultury współczesnej o charakterze ponadlokalnym oraz ich ochronę poprzez ustalenia w gminnych dokumentach planistycznych, a także rozszerzenie listy miejsc objętych statusem pomnika historii, które bezpośrednio wpłynęłyby na rozwój i promocję lokalnych zasobów turystycznych.

P.1.4.; P1.5. Spójne w swoich założeniach są także propozycje przedsięwzięć oparte na poszukiwaniu produktów lokalnych i ich promocji zawarte w LSR jak i Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. W tym drugim dokumencie mowa jest o ochronie, pielęgnowaniu i promowaniu spuścizny kulturowej (materialnej i niematerialnej), a także o kreowaniu ośrodków i kształtowaniu regionalnej tożsamości kulturowej. Komplementarnymi działaniami są zapisane w Lokalnej Strategii Rozwoju dla Ziemi Mińskiej przygotowania dwóch projektów partnerskich "Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja" oraz "Promowanie produktów lokalnych". Przedsięwzięcia oparte na partnerstwach podmiotów to sposób działania promowany w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, jak i Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+.

Gminy Przedsięwzięcia realizowane w ramach tego obszaru tematycznego są spójne z założeniami celu strategicznego C1. Zwiększanie atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej Gminy oraz rozwój innowacyjnej gospodarki przy zachowaniu walorów przyrodniczych zawartych w Strategii Rozwoju Gminy Cegłów na lata 2015-2023, w ramach której planowane są między innymi budowa zbiornika retencyjnego wraz z zagospodarowaniem terenu wokół na cele sportowo-rekreacyjne oraz Budowa ścieżek rowerowych oraz tras biegowych i narciarskich wraz z infrastrukturą. Gmina Halinów również stawia na wzrost potencjału gminy w obszarze atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej formułując w Strategii Zrównoważonego Rozwoju Gminy Halinów na lata 2026-2025 cele operacyjne C.1.2. Ochrona cennych przyrodniczo i historycznie obszarów Gminy, C.1.3. Rozbudowa infrastruktury turystycznej oraz C.1.6. Uporządkowanie informacji ekonomicznej i turystycznej, a także związane z nimi zadania realizacyjne: rozwijanie bazy noclegowo-gastronomicznej.

C.2. Celem działań Lokalnej Grupy Działania będzie także przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego.

P.2.1 Przedsięwzięcia na rzecz aktywizacji i integracji liderów i społeczności w tym młodych i seniorów to obszary, w których działania zaplanowane zostały przez niemal wszystkie strategie rozwoju na terenie województwa mazowieckiego. Aktywizację ludzi młodych poprzez szkolenia, warsztaty oraz wyjazdy transgraniczne stanowią priorytet Programu Funduszy Europejskich dla Mazowsza. Wsparcie seniorów stanowi natomiast ważny cel w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+.

P.2.2. W tym obszarze tematycznym w strategii znalazły się także przedsięwzięcia związane z pojęciem srebrnej gospodarki. Działania wspierające rozwój tego nowego kierunku przewidywane są także w Programie Funduszy Europejskich. Projekty te mają uwzględnić poprawę bezpieczeństwa przestrzeni publicznych, w tym dostosowanie przestrzeni publicznych, architektury, transportu i produktów do wymagań wszystkich obywateli – seniorów w ramach wykorzystywania projektowania uniwersalnego.

P.2.3 Przedsięwzięciem kluczowym w przeciwdziałaniu barierom rozwoju społecznego jest rozwój infrastruktury społecznej i rekreacyjnej. Działania pokrywają się z rekomendacjami zawartymi w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. W tym dokumencie zostały opisane działania związane z budową i rozwojem infrastruktury społecznej, w tym o zasięgu regionalnym, kształtowanie warunków sprzyjających aktywności fizycznej mieszkańców oraz wspieranie ośrodków miejskich i wiejskich w upowszechnianiu potencjału kultury wraz z rozwojem funkcji turystycznych.

P.2.4 Taki kierunek spójny jest między innymi z dążeniami zawartymi w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030. W dokumencie tym również planowana jest poprawa infrastruktury społecznej, w szczególności działania poprawiające dostępność przestrzeni, dóbr i usług, które zwiększają udział np. osób starszych czy osób z

niepełnosprawnościami w życiu społecznym. Taki kierunek działań wskazany jest w przedsięwzięciu: doposażenie i modernizacja infrastruktury społecznej.

P.2.5. Przewidziane w ramach przedsięwzięcia Smart Villages to koncepcja pojawiająca się również w KSRR. Ten sposób wspierania rozwoju społecznego opiera się na innowacyjnych rozwiązaniach w zarządzaniu i funkcjonowaniu obszarów w oparciu o nowe technologie, wykorzystywanie otwartych danych, ale także partycypację społeczną i aktywny „czynnik ludzki” to kierunek rekomendowany w tym dokumencie.

W ramach tego obszaru w gminie Halinów w swojej strategii wskazuje cele operacyjne C.3.2. Aktywizacja mieszkańców wokół inicjatyw na rzecz całej społeczności lokalnej, C.3.4. Aktywizacja i integracja młodzieży szkolnej, a także C.3.5. Integracja międzypokoleniowa mieszkańców. Wspieranie osób młodych oraz seniorów to cel objęty także przez gminę Latowicz. W programach operacyjnych 3.1 pojawiły się działania nawiązujące do omawianego obszaru: działanie 3.1.1. Organizowanie różnych form letniego wypoczynku dla dzieci i młodzieży, działanie 3.3.1 Budowa świetlic szkolnych i modernizacja istniejących, działanie 3.4.1 Budowa lub wykorzystanie istniejącej infrastruktury na cele domów kultury, domów ludowych, świetlic środowiskowych, działanie 3.4.3 Zapewnienie dostępu do sieci szerokopasmowej na terenie Gminy.

C.3. Ostatnim celem głównym Lokalnej Strategii Rozwoju jest poprawa sytuacji gospodarczej obszaru.

P.3.1. W ramach przedsięwzięć realizujących przewidziana jest między innymi poprawa dostępności usług. Plany te są spójne z działaniami zawartymi w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, w której jednym z celów jest rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów, w ramach której planowane jest kontynuowanie działań na rzecz infrastruktury, w szczególności zmierzających do budowy sieci połączeń transportowych oraz modernizacji infrastruktury ochrony środowiska, energetyki, a także infrastruktury telekomunikacyjnej zapewniającej dostęp do usług cyfrowych.

P.3.2. W ramach tego celu w strategii LGD opisane zostały także przedsięwzięcia związane z podnoszeniem kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji. Ten obszar pokrywa się z planami projektów zawartymi w Szczegółowym Opisie Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027. W ramach fundusze realizowane będą projekty przewidujące diagnozowanie indywidualnej sytuacji uczestników projektu, podnoszenie lub zmianę kwalifikacji zawodowych lub kompetencji osób bezrobotnych oraz ich dopasowanie do potrzeb rynku pracy, pomoc w zdobyciu doświadczenia zawodowego, a także wspieranie samozatrudnienia.

Gminy Wskazany powyżej obszar tematyczny spójny jest z celami zamieszczonymi w Strategii Rozwoju Gminy Mrozy, w szczególności cel strategiczny 3. Rozwój kapitału ludzkiego opartego na wiedzy. W celu tym przewidziane są działania pokrywające się z planami LSR Ziemi Mińskiej takiej jak: 3. 2.3. Podnoszenie znajomości języków obcych poprzez dodatkowe zajęcia, kursy i wymiany uczniowskie, 3.2.5. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych nauczycieli poprzez studia, kursy i szkolenia, 3.4.1. Organizowanie różnych form kształcenia, w tym kursów językowych, dla osób dorosłych, 3.4.2. Organizowanie kursów zawodowych dla osób przekwalifikowujących się.

5.2. Integrowanie partnerów i wartość dodana podejścia LEADER

Koncentracja Strategii na 3 celach będących efektem diagnozy i analizy sytuacji lokalnej sprawia, że do realizacji przedsięwzięć wymagana jest większa współpraca poszczególnych sektorów, partnerów, zasobów i branż. Odbywać się to będzie na 3 poziomach. Pierwszy, najbardziej usystematyzowany to projekty partnerskie. Projekty polegające na współpracy organizacji pomiędzy LGD wymagają przeprowadzenia wieloaspektowej współpracy pomiędzy pracownikami LGD oraz biorącymi na siebie zasadniczą część obowiązków organizacjami pozarządowymi. Dwa projekty zaplanowane w LGD Ziemi Mińskiej zakładają współpracę 3 sektorową ponieważ meritum operacji stanowią usługi i produkty lokalne oferowane przez przedsiębiorców i małych wytwórców. Trudno obecnie

przeprowadzić promocję produktu lokalnego bez znaczącego udziału samorządu, dlatego zaplanowano również znaczący wkład JST w działania budowania marki. Również trzeci z projektów partnerskich zakłada integrowanie partnerów z wszystkich trzech sektorów, a ponadto aktywizuje branżę związaną z opieką nad osobami starszymi (srebrna gospodarka). Drugi poziom integracji moderowany będzie za pomocą kryteriów wyboru operacji. Promowanie działań w partnerstwie spowoduje, że większy nacisk położony zostanie na współpracy pomiędzy wnioskodawcami reprezentującymi odmienne grupy interesu. Trzecią platformą będą działania integrujące prowadzone przez LGD, między innymi, w ramach Planu komunikacji. Dotychczas prowadzone szkolenia i warsztaty zakładały uczestnictwo różnych grup społecznych, sektorów i branż. Dbałość o ten element budowania kapitału społecznego przekłada się na bardzo dobre relacje i współpracę pomiędzy różnymi interesariuszami funkcjonującymi w ramach lub wokół LGD. Zastosowanie wyżej opisanych trzech poziomów motywowania będzie skutkowało większą integracją współpracą i lepszą atmosferą kooperacji.

Innymi korzyściami realizacji Strategii będzie wsparcie dla grup w niekorzystnej sytuacji. Również w tym przypadku zaplanowano działania w trzech płaszczyznach. Pierwszym są przedsięwzięcia, które za swój cel stawiają poprawę funkcjonowania zdiagnozowanych grup (projekty skierowane do seniorów i młodzieży). Drugim wymiarem wsparcia grup są kryteria premiujące zastosowanie tego typu działań w projektach konkursowych i grantowych. Trzecim są inicjatywy podejmowane przez LGD na rzecz aktywizacji mieszkańców, które również biorą pod uwagę grupy w niekorzystnej sytuacji. Działania powyższe różnią się od systemowego wsparcia osób z tych grup prowadzonych przez samorządy i inne instytucje. Poprzez zastosowaną skalę wykraczają poza obszary poszczególnych samorządów, a oddanie inicjatywy organizacjami pozarządowymi doprowadzi do zastosowania nieszablonowych rozwiązań, o które trudno w standardowych projektach sektora publicznego.

Uzasadnienie doboru zakresów wsparcia w LSR oraz uzasadnienie wyboru dostępnych źródeł finansowania wykazane zostało w Rozdziale 4.

Ze względu na potrzebę komplementarności oraz mając na uwadze synergii zastosowania różnorodnych metod wsparcia w Strategii zaplanowano wszystkie dostępne metody wdrażania operacji. Pierwszym są operacje konkursowe, które najlepiej sprawdzają się przy działaniach o dużej konkurencyjności. Doświadczenie pozyskane w dwóch poprzednich edycjach funduszy podejścia LEADER pokazują, że jest to najlepsza metoda, gdy grupą docelową są przedsiębiorcy (przyszli przedsiębiorcy) lub jednostki sektora publicznego. Drugim narzędziem są projekty grantowe, gdzie zazwyczaj nie występuje duża konkurencja pomiędzy wnioskodawcami, a same projekty nakierowane są na budowanie dobra wspólnego. Często w projektach grantowych biorą udział mało doświadczone organizacje lub grupy, co wymusza na LGD większy poziom wsparcia i pomocy na każdym z etapów wnioskowania, realizacji i rozliczenia operacji. W sytuacjach, w których można przewidywać, że trudno znaleźć będzie wnioskodawców LGD zaplanowała operacje własne. Jeśli wartość projektu jest znaczna (a zależy to od zakresu merytorycznego operacji) organizacje pozarządowe nie podejmują się ich realizacji ze względu na potrzebę zaangażowania znacznych funduszy w dłuższym okresie czasu. Dlatego LGD podjęła się realizacji przedsięwzięć z zakresu wsparcia dla osób w trudnej sytuacji, zarówno w projektach integracyjnych jak i podnoszących kwalifikacje. Kierując się na budowanie głębszych relacji i więzów współpracy zaplanowano również projekty partnerskie. Jeden z nich będzie projektem krajowym dotyczącym rozwoju turystyki, a pozostałe dwa to projekty międzynarodowe, z których jeden będzie dotyczył promowania produktów lokalnych a drugi srebrnej gospodarki.

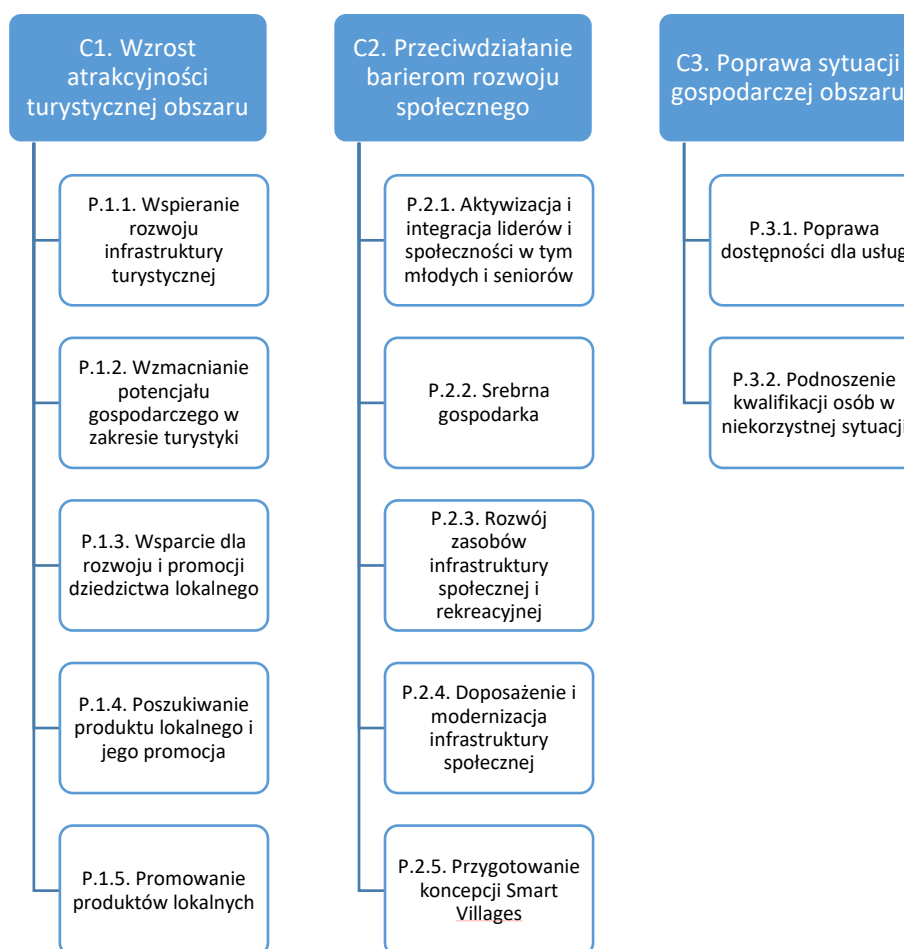
Całość działań ma na celu nie tylko merytoryczne osiągnięcie wskaźników produktu i rezultatu. Wartością dodaną, na każdym etapie jest budowanie relacji pomiędzy partnerami, rozwój kapitału społecznego, sieciowanie, wymiana informacji i transfer wiedzy i umiejętności.

Rozdział VI. Cele i wskaźniki

6.1. Specyfikacja i opis celów oraz przypisanych im przedsięwzięć

Strategia Rozwoju Lokalnego (LSR) opracowywana przez LGD Ziemi Mińskiej jest strategią jednofundusową. Planowana do realizacji LSR zakłada realizację operacji (projektów), które wdrażane będą przez LGD Ziemi Mińskiej lub przez beneficjentów, grantobiorców w szczególności w formule bezpośredniej ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Cele LSR zostały jednak sformułowane szerzej, aby móc uwzględniać realizację operacji na obszarach objętych LSR również w formule pośredniej EFS+ (Fundusze Europejskie dla Mazowsza FEM). Wypracowane cele LSR to efekt pracy wielu osób zaangażowanych w tworzenie LSR uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych, w warsztatach partycypacyjnych oraz konsultacjach indywidualnych. Cele i przedsięwzięcia LSR zostały bezpośrednio powiązane z danymi pochodzącymi z raportu ewaluacyjnego, zdiagnozowanej sytuacji społeczno-gospodarczej, przeprowadzonych badań i analiz własnych LGD. Szczegółowy opis konsultacji został opisany w Rozdziale 2. *Partycypacyjny charakter LSR*. W efekcie dokonanej analizy potrzeb i problemów z uwzględnieniem przewag konkurencyjnych, czyli mocnych stron obszaru LGD, zdefiniowano priorytetowe obszary zainteresowań i potrzeb mieszkańców. Podczas warsztatów partycypacyjnych tak przygotowane drzewo problemów zostało przeformułowane na drzewo celów. Proces ten umożliwił określenie trzech celów szczegółowych oraz przedsięwzięć, które zostały następnie skonsultowane z mieszkańcami i uwzględnione w LSR.

Tabela 11. Drzewo celów i przedsięwzięć

Konsultacje społeczne, dane statystyczne oraz badania społeczne przeprowadzone w trakcie przygotowania Strategii doprowadziły do wyłonienia pierwszego celu **Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru**. Tak jak zostało to przedstawione w Rozdziale 4 (paragrafy 1.1 i 1.2) istnieje silna potrzeba rozwojowa ukierunkowana na wzrost potencjału turystycznego obszaru. Cel wpisuje się w zakres wsparcia PS WPR 9. *ochrona dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi, oraz 1. rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki*. Szczegółowa analiza potrzeb wykazała, że działania proturystyczne należy prowadzić kompleksowo tak, by wykorzystać zasadę synergii zasobów i przyczynić się do znaczącej zmiany w opisywanym obszarze. Cel będzie realizowany poprzez przedsięwzięcia zorientowane na wykorzystania pełnego potencjału potencjalnych beneficjentów: przedsiębiorców, organizacji pozarządowych oraz jednostek samorządu terytorialnego.

Przedsięwzięcie *P.1.1. Wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej* skierowane jest do JST, ale nie wykluczony jest udział organizacji pozarządowych. Wynika to przede wszystkim z kosztów jakie niesie za sobą budowa lub modernizacja infrastruktury oraz prawa dysponowania obiektem lub obszarem. Doświadczenie współpracy z NGO działających na obszarze Ziemi Mińskiej wskazuje, że nie dysponują one zasobami finansowymi, które są potrzebne w realizacji tak znaczących inwestycji. Natomiast JST będące Partnerami LGD mają do dyspozycji odpowiednio przygotowanych pracowników, specjalistów, struktury, fundusze do realizacji inwestycji oraz dysponują prawami własności obiektów i terenów na których takie inwestycje mogłyby powstać. Kwestie stabilnych budżetów jest również istotna w sytuacji niepewności gospodarczej i inflacji. Wskaźnikiem produktu będzie *liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej*. Zakłada się, że w każdej z partnerskich gmin i powiecie powstanie lub zostanie zmodernizowany co najmniej jeden obiekt o charakterze turystycznym (13 sztuk). Wstępne rozeznanie wśród potencjalnych beneficjentów mówi o takich obiektach jak wiaty turystyczne.

Przedsięwzięcie *P.1.2. Wzmacnianie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki* skierowane jest do przedsiębiorców chcących rozwijać pozarolniczą działalność gospodarczą lub utworzyć nowe przedsiębiorstwo. Warunkiem jest ukierunkowanie projektu na działalność proturystyczną. Skierowanie przedsięwzięcia do przedsiębiorców wynika z analizy potrzeb, ale nie tylko tej grupy, ale starszego spektrum mieszkańców obszaru objętego LSR. Obok niekomercyjnej infrastruktury jest zdecydowanie miejsce na projekty biznesowe zakładające zysk i rozwój. Dobrze poprowadzony projekt z silną motywacją rozwojową znacząco wspiera rozwój atrakcyjności turystycznej obszaru oraz daje perspektywę na przyszłość pod względem wzrostu konkurencyjności.

Przedsięwzięcie *P.1.3. Wsparcie dla rozwoju i promocji dziedzictwa lokalnego* realizowane będzie metodą grantową. Zapotrzebowanie na tego typu projekty wyływało w czasie prowadzonej analizy SWOT, w czasie spotkań konsultacyjnych z organizacjami pozarządowymi oraz w czasie warsztatów partycypacyjnych. Przedsięwzięcie ma na celu pobudzenie dbałości dziedzictwo lokalne, a także promocja walorów związanych z dziedzictwem. Pośrednim celem jest wzmocnienie kompetencji organizacji pozarządowych Ziemi Mińskiej, które będzie realizowane poprzez nabywanie doświadczenia w pozyskiwaniu funduszy zewnętrznych oraz prowadzeniu projektów według zakładanej procedury. Obydwa te cele są wobec siebie komplementarne, a osiągnięcie jednego wpłynie na realizację drugiego. Zakłada się, że projekty w ramach grantu dotyczyć będą kultywowania lokalnych tradycji i promowania ich. Wartością dodaną będzie także identyfikacja i opis tradycji, które dotychczas nie były ogólnie znane.

Przedsięwzięcie *P.1.4. Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja* oraz Przedsięwzięcie *P.1.5. Promowanie produktów lokalnych* zostaną zrealizowane w formie projektu partnerskiego. Duże doświadczenie LGD w prowadzeniu projektów współpracy pokazało jak bardzo użytecznym sposobem na osiąganie zakładanych w Strategii celów jest wymiana doświadczeń i wspólna budowa wartości. Mimo występujących na obszarze LGD, a wskazywanych w paragrafie 4.1.2., licznych produktów lokalnych dotychczas nikt nie pokusił się o próbę stworzenia, na ich bazie marki lokalnej promującej Ziemię Mińską. Doświadczenia innych LGD w poszukiwaniu najlepszej drogi w budowaniu silnej marki i promowaniu produktów lokalnych pozwolą uniknąć błędów i określić racjonalną ścieżkę postępowania. Obok poszukiwań rozwiązań problemu w warunkach polskich LGD zamierza sięgnąć po doświadczenia partnerów zagranicznych.

Diagnoza przeprowadzona w trakcie przygotowań do budowania Strategii wyraźnie wskazywała, że LGD powinno w swoich działaniach skupić się na budowaniu kapitału społecznego. Analiza SWOT oraz spotkania konsultacyjne wyłoniły problem niskiej aktywności społecznej mieszkańców w połączeniu z silną potrzebą takiej aktywności. Wzmocnienie aktywności wymaga stworzenia odpowiednich warunków zarówno infrastrukturalnych jak i organizacyjnych. Cel C2. Przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego ukierunkowany jest właśnie na zmniejszenie negatywnej presji oraz wzmocnienie naturalnych skłonności mieszkańców do społecznego zaangażowania i współpracy. Realizacja tego celu wpisuje się w zakres wsparcia PS WPR: 7. kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki, wsparcie rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie innowacyjności, cyfryzacji lub przedsiębiorczości, a także wzmocnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych.; 5. przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi; 8. włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji oraz 6. poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej. Cel będzie realizowany poprzez organizacje pozarządowe w ramach konkursu, poprzez projekt partnerski, projekt grantowy oraz konkurs skierowany przede wszystkim do Jednostek Samorządu Terytorialnego. Tak więc wykorzystane zostaną wszystkie dostępne formy realizacji operacji.

Przedsięwzięcie *P.2.1. Aktywizacja i integracja liderów i społeczności w tym młodych i seniorów* to operacja własna LGD. Doświadczenie współpracy z organizacjami pozarządowymi wskazują na potrzebę wyręczenia tej grupy z najbardziej kosztochłonnych przedsięwzięć. Organizacje pozarządowe będą podwykonawcami znaczącej części projektu, a ich członkowie beneficjentami ostatecznymi. Zgodnie z zasadami operacji własnych ogłoszenie o naborze uwzględniać będzie w pierwszej kolejności NGO jako potencjalnych wnioskodawców. Merytoryczny zakres operacji obejmował będzie szeroką gamę narzędzi aktywizujących od spotkań i eventów, poprzez warsztaty różnego typu po wyjazdy integracyjne. Pełny zakres działań opisany zostanie we wniosku aplikacyjnym. Zakłada się przeprowadzenie 2 naborów i realizację co najmniej dwóch operacji.

Przedsięwzięcie *P.2.2. Srebrna gospodarka* realizowane będzie w formie projektu partnerskiego. Rozwój społeczny wymaga dbania o wszystkich członków społeczności. Starzenie się społeczności jest faktem (dane BDL GUS) i w najbliższym czasie niezbędne będzie zwiększenie wysiłków na rzecz tej części mieszkańców. Z uwagi na brak doświadczenia LGD w działaniach związanych z zabezpieczeniem potrzeb bytowych seniorów potrzebna jest identyfikacja najnowszych trendów i rozwiązań bardziej doświadczonych instytucji. Dlatego przed podjęciem działań merytorycznych LGD zaplanowało wizyty studyjne oraz działania analityczne i szkoleniowe. Zgodnie z zasadami realizacji projektów wnioskodawcami oraz głównymi realizatorami operacji będą organizacje pozarządowe działające na obszarze LSR.

Przedsięwzięcie *P.2.3. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej* to jedno z najważniejszych działań ukierunkowanych na budowanie kapitału społecznego. Jak już wspomniano powyżej budowanie kapitału społecznego poprzez działania miękkie wymaga wcześniejszej podbudowy w postaci budowy lub modernizacji infrastruktury społecznej i rekreacyjnej. Podobnie jak w przypadku infrastruktury turystycznej działania będą kierowane do Jednostek Samorządu Terytorialnego jako najlepszego, potencjalnego, realizatora operacji. LGD zakłada, że w naborze wniosków może występować również organizacja pozarządowa mająca wystarczające zasoby i kompetencje do realizacji tego typu operacji. Dla zapewnienia komplementarności i synergii wszystkich działań z tego celu przedsięwzięcie będzie realizowane w pierwszej kolejności tak, by wyniki projektów mogły służyć realizacji kolejnych projektów, w tym projektów grantowych.

Przedsięwzięcie *P.2.4. Doposażenie i modernizacja infrastruktury społecznej* realizowane będzie w formie konkursu ograniczonego wyłącznie do organizacji pozarządowych. Doposażenie to działanie, które cieszy się dużym zainteresowaniem NGO, a szczególnie wśród Kół Gospodyń Wiejskich oraz Ochotniczych Straży Pożarnych. Zgodnie z przekrojowymi celami PS WPR działania powinny zawierać element cyfryzacji, ochrony środowiska lub innowacyjności. Spotkania konsultacyjne ujawniły jakich projektów można oczekiwać w zakresie tego przedsięwzięcia.

Przedsięwzięcie P.2.5. *Przygotowanie koncepcji Smart Villages* będzie realizowane w formie grantów. Zaplanowano realizację 12 koncepcji, po jednej w każdej z gmin. Opracowanie koncepcji pozwoli w przyszłości ubiegać się fundusze na realizację tych koncepcji. Koncepcje powinny być opracowane we współpracy i zawierać element cyfryzacji, ochrony środowiska lub innowacyjności. Wstępne rozmowy prowadzone w czasie spotkań konsultacyjnych pokazały, że w naborze można spodziewać się wielu organizacji pozarządowych.

Dane statystyczne dotyczące rozwoju gospodarczego obszaru Ziemi Mińskiej ukazują dosyć optymistyczny obraz funkcjonowania społeczności. Dopiero określenie kontekstu bliskości Warszawy oraz nakierowania dużej części przedsiębiorstw na realizację potrzeb metropolii wykazuje, jak wiele jest do zrobienia. Najbardziej widoczne jest zapotrzebowanie na usługi świadczone dla mieszkańców. W analizie SWOT oraz w badaniach ankietowych przejawiało się stwierdzenie o rozdźwięku pomiędzy ofertę usługową dostępną na obszarach wiejskich o tym co można spotkać w Mińsku Mazowieckim czy w Warszawie. Dotyczy to szczególnie osób starszych, które mają ograniczone możliwości transportu i komunikacji i rzadziej wykorzystują współczesne zdobycze techniki komunikacji na odległość. Rozwój gospodarczy to również podnoszenie kwalifikacji zawodowych mieszkańców. Problem kompetencji praktycznych dotyczy przede wszystkim ludzi młodych z niewielkim doświadczeniem zawodowym. Dlatego trzecim celem Strategii ustanowiono C3. *Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru*. Ten cel interwencji wpisuje się w następujący zakres wsparcia: *4. poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych oraz operacji w zakresach wymienionych w innych punktach oraz 1. rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki w szczególności poprzez: a. podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne, b. rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej*. Przedsięwzięcia realizowane będą przez przedsiębiorców lub osoby fizyczne chcące rozpocząć działalność gospodarczą oraz przez LGD, które podejmie się przeprowadzenia projektu podnoszącego kwalifikacje osób w niekorzystnej sytuacji.

Przedsięwzięcie P.3.1. *Poprawa dostępności dla usług* skierowane jest do przedsiębiorców oraz osoby chcące podjąć działalność gospodarczą. Realizacja tego przedsięwzięcia ma na celu osiągnięcie dwóch rodzajów pozytywnych skutków. Pierwszym jest wsparcie przedsiębiorczości. Opisana w Rozdziale 4 (paragrafy 4.1.5. i 4.1.6.) sytuacja gospodarcza jest na wysokim poziomie ale zdecydowanie potrzebne są działania wspierające, szczególnie małych przedsiębiorców. Potrzeba takiej pomocy pojawiała się również wielokrotnie w analizie SWOT oraz w czasie spotkań konsultacyjnych. Warsztaty partycypacyjne przyniosły z kolei uszczegółowienie zakresu w jakim powinien dokonywać się rozwój przedsiębiorczości na obszarze. Właśnie zakres przedmiotowy wsparcia jest drugim skutkiem jaki LGD chce osiągnąć dzięki realizacji tego przedsięwzięcia.

Przedsięwzięcie P.3.2. *Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji*. Rozwój gospodarczy to również podnoszenie kompetencji kadr. Brak formalnych kwalifikacji dotyka przede wszystkim młodych ludzi. Ukończenie szkoły lub uczelni to dopiero początek kariery zawodowej. Nie zawsze wchodzi oni na rynek pracy z odpowiednimi kwalifikacjami i umiejętnościami. Wybór kierunków szkoleń i podyktowany będzie bieżącymi danymi Powiatowego Urzędu Pracy i publikowanym przez tę instytucję Barometrem Zawodów. LGD zakłada, że organizacje pozarządowe z obszaru objętego LSR nie będą w stanie podjąć się tak czasochłonnego i kosztownego przedsięwzięcia. Oczywiście metoda operacji własnych zakłada ogłoszenie naborów i próbę pozyskania partnera społecznego do realizacji tej operacji, ale doświadczenie LGD wskazuje, że to Biuro LGD będzie musiało podjąć się tego wyzwania.

6.2. Cele z podziałem na źródła finansowania

Decyzje Samorządu Województwa o rezygnacji z pełnego RLKS spowodowały, że wszystkie cele i przedsięwzięcia zapisane w LSR finansowane będą bezpośrednio z funduszy EFRROW. Duże doświadczenie LGD w wykorzystaniu dostępnych zasobów finansowych sprawia, że można mieć uzasadnione przypuszczenie, że i tym razem LGD wywiąże się z zobowiązań.

Przy czym LGD planuje również korzystać z funduszy EFS+ (w ramach FEM) w specjalnym trybie konkursowym dla Lokalnych Grup Działania. Zakres tego wsparcia został wymieniony w podrozdziale 4.3.

6.3. Wskaźniki przypisane do celów i przedsięwzięć

Proces ustalania celów i działań wiązał się również z określeniem wskaźników. Miary wyników zostały przypisane do celów zgodnie z Katalogiem obowiązkowych wyników rezultatu PS WPR (do wyboru), który jest zawarty w załączniku nr I do rozporządzenia 2021/2115. Te miary odzwierciedlają zakres poszczególnych celów i umożliwią dokładną weryfikację postępów w realizacji Strategii. Z kolei każdemu działaniu przypisano konkretne wskaźniki produktu. Są one jednoznaczne i możliwe do zweryfikowania, a ich określenie przeprowadzono zgodnie z metodologią SMART. Metoda SMART została wykorzystana do precyzyjnego określenia wskaźników, które pozwolą zweryfikować osiągnięcie założonych celów. Określenie wskaźników jako SMART oznacza, że spełniają one pięć kluczowych cech. Słowo SMART jest akronimem, który wyraża, że każde działanie powinno być konkretne (specific), mierzalne (measurable), osiągalne (achievable), istotne (relevant) oraz określone w czasie (time-bound).

Pierwszym elementem metody SMART jest konkretność wskaźników. Oznacza to, że wszystkie wymiary powinny być jasno sprecyzowane i zdefiniowane, tak abyśmy dokładnie wiedzieli, co chcemy osiągnąć. Jeśli nasz wskaźnik jest "konkretny", to każda osoba, która się z nim spotka, będzie w stanie go zrozumieć, bez możliwości błędnej interpretacji. Mierzalność oznacza, że każdy wskaźnik powinien być określony w sposób liczbowy. Dzięki temu możemy zweryfikować, czy cel został w pełni osiągnięty. Przydatne są różne wskaźniki, które pozwalają na pomiar zmian spowodowanych danym osiągnięciem, w przypadku LGD wybrano te, które nie budzą wątpliwości interpretacyjnych. Ważne jest również, aby nasz cel był realistycznie osiągalny. Wybrane wskaźniki dopasowane są do realnych możliwości beneficjentów i nie stawiają niepotrzebnie wygórowanych warunków. Istotność celu to kolejna cecha modelu SMART. Oznacza to, że podejmowane działania powinny przynosić konkretną wartość dla nas lub dla organizacji oraz stanowić pewien krok naprzód. Wskaźniki dobrane do celów i przedsięwzięć pokazują, że zakładane działania są ważne dla społeczności i przekładają się na istotny wzrost potencjału obszaru. Ostatnim elementem modelu SMART jest określenie terminu. Wszystkie cele i przedsięwzięcia oraz ich wskaźniki zostały precyzyjnie zaplanowane by zapewnić synergię działań i ich wzajemną komplementarność.

W poniższych tabelach przedstawiono zarówno wskaźniki rezultatu przypisane do celów, jak i wskaźniki produktu przypisane do przedsięwzięć.

Tabela 12. Wskaźniki celu I (C.1.)

Cel I	C.1. Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru		
Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Wartość do osiągnięcia na 2029 rok	Budżet w euro
R.37 <u>Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich</u> : nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.	Liczba utworzonych miejsc pracy	3	913 000
R.41PR <u>Łączenie obszarów wiejskich w Europie</u> : odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR.	liczba osób	1000	

Przedsięwzięcie	Wskaźnik produktu	Jednostka miary	Wartość wskaźnika produktu
P.1.1. Wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej	Wskaźnik produktu: liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej	sztuka	12
P.1.2. Wzmacnianie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki	Wskaźnik produktu: liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	4
P.1.3. Wsparcie dla rozwoju i promocji dziedzictwa lokalnego	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych operacji obejmujących działania mające na celu szerzenie lokalnej kultury i dziedzictwa lokalnego	sztuka	1
P.1.4. Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych projektów partnerskich	sztuka	1
P.1.5. Promowanie produktów lokalnych	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych projektów partnerskich	sztuka	1

Tabela 13. Wskaźniki celu II (C.2.)

Cel II	C.2. Przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego		
Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Wartość do osiągnięcia do 2029 rok	Budżet w euro
R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR.	liczba osób	1000	1 057 000
R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.	liczba osób	400	
R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi.	Liczba strategii	12	
Przedsięwzięcie	Wskaźnik produktu	Jednostka miary	Wartość wskaźnika produktu

P.2.1. Aktywizacja i integracja liderów i społeczności w tym młodych i seniorów	Wskaźnik produktu: Liczba spotkań / wydarzeń adresowanych do mieszkańców	sztuka	1
P.2.2. Srebrna gospodarka	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych projektów partnerskich	sztuka	1
P.2.3. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej	Wskaźnik produktu: liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury społecznej lub rekreacyjnej	sztuka	12
P.2.4. Doposażenie i modernizacja infrastruktury społecznej	Wskaźnik produktu: liczba obiektów wyposażonych lub zmodernizowanych w ramach projektu	sztuka	12
P.2.5. Przygotowanie koncepcji Smart Villages	Wskaźnik produktu: Liczba projektów grantowych dla przygotowania oddolnych koncepcji inteligentnych wsi	sztuka	1

Tabela 14. Wskaźniki celu III (C.3.)

Cel III		C.3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru		
Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Wartość do osiągnięcia do 2029 rok	Budżet w euro	
R.37 <u>Wzrost</u> gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.	Liczba utworzonych miejsc pracy	12	780 000	
Przedsięwzięcie	Wskaźnik produktu	Jednostka miary	Wartość wskaźnika produktu	
P.3.1. Poprawa dostępności dla usług	Wskaźnik produktu: liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	12	
P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji	Wskaźnik produktu: liczba zrealizowanych operacji polegających na podniesieniu kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji	sztuka	2	

1. Osoby z niepełnosprawnością

- C1. Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru
  - P.1.2. Wzmacnianie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki
- C2. Przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego
  - P.2.3. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej
  - P.2.4. Doposażenie i modernizacja infrastruktury społecznej
  - P.2.5. Przygotowanie koncepcji Smart Villages
- C3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru
  - P.3.1. Poprawa dostępności dla usług
  - P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji

2. Kobiety powracające na rynek pracy do 4 lat po urodzeniu dziecka

- C1. Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru
  - P.1.2. Wzmacnianie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki
- C2. Przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego
  - P.2.3. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej
  - P.2.4. Doposażenie i modernizacja infrastruktury społecznej
- C3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru
  - P.3.1. Poprawa dostępności dla usług
  - P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji
  -

3. Młodzież do ukończenia 25 roku życia

- C1. Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru
  - P.1.2. Wzmacnianie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki
- C2. Przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego
  - P.2.1. Aktywizacja i integracja liderów i społeczności w tym młodych i seniorów
  - P.2.3. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej
  - P.2.4. Doposażenie i modernizacja infrastruktury społecznej
- C3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru
  - P.3.1. Poprawa dostępności dla usług
  - P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji

4. Seniorzy po ukończeniu 60 roku życia:

- C1. Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru
  - P.1.2. Wzmacnianie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki
- C2. Przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego
  - P.2.1. Aktywizacja i integracja liderów i społeczności w tym młodych i seniorów
  - P.2.3. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej
  - P.2.4. Doposażenie i modernizacja infrastruktury społecznej
- C3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru
  - P.3.1. Poprawa dostępności dla usług

Kryteria będą preferowały projekty innowacyjne a także angażujące ludzi młodych, seniorów oraz grupy w niekorzystnej sytuacji opisane w rozdziale III czy to poprzez ogłaszane dla nich konkursy lub dodatkowe punkty za operacje adresowane do tych grup.

Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

7.1. Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD,

Na podstawie opracowanego drzewa celów przystąpiono do określenia metod wdrażania strategii oraz określenia jakie rodzaje operacji są najlepsze do osiągnięcia wskaźników, ale również, które z nich najlepiej przysłużą się rozwojowi lokalnej społeczności. Podejście do realizacji Strategii zakłada, że równie ważny jak osiąganie produktów i rezultatów jest sam proces dochodzenia do nich. Budowanie kapitału społecznego zakłada opracowanie partycypacyjnego modelu nie tylko opracowania strategii ale również jej realizacji. W związku z tym przewidziano, że Strategia realizowana będzie wszystkimi dostępnymi rodzajami operacji: projektami grantowymi, standardowymi operacjami konkursowymi, operacjami własnymi i projektami partnerskimi (zarówno krajowymi jak i międzynarodowymi).

Aby zapewnić przejrzystość, demokratyczność oraz jawność podejmowanych w ramach wdrażania LSR decyzji opracowano odrębne procedury dla każdego typu operacji, odnoszące się do wcześniej zdefiniowanych problemów, celów, przedsięwzięć i wskaźników. Opracowano osobne procedury dla oceny i wyboru operacji w ramach konkursów oraz dla naborów grantowych (w tym wersję procedury grantowej dostosowaną do przygotowania koncepcji Smart Villages). Przygotowane procedury nie mają na dzień składania Strategii ostatecznego kształtu. Uszczegółowienie i korekta procedur odbędzie się po wydaniu przez instytucje zarządzające wytycznych dotyczących naborów i oceny wniosków. Procedury konkursowe przedstawiają generalny kształt sposobu wyboru i oceny operacji oraz lokalnych kryteriów wyboru, wynikających z obowiązujących regulacji prawnych dotyczących PS WPR. Zawarte w procedurach rozwiązania są dostosowane do specyfiki obszaru LGD Ziemi Mińskiej. Procedury zostały opracowane na bazie procedur konkursowych wyboru wniosków do dofinansowania w ramach wdrażania LSR LGD Ziemi Mińskiej w latach 2016-2023, w oparciu o przeprowadzony Raport ewaluacyjny, w którym zostały uwzględnione wnioski dotyczące procedury wyboru operacji jak i doświadczenia własne LGD.

Przyjęte procedury wyboru operacji zakładają, w szczególności:

- sposób organizacji naborów (tryb ogłaszania, czas trwania, miejsce składania wniosków),
- wybór operacji przez Radę,
- zastosowanie mechanizmów gwarantujących utrzymanie zasady parytetów przy wyborze operacji dotyczących sektora publicznego i pojedynczych grup interesu, w tym celu wprowadzono rejestr interesów członków organu decyzyjnego,
- gwarancję, że wyniki oceny i wyboru operacji przez Radę będą podawane do publicznej wiadomości po zakończeniu pracy Rady wraz z protokołami, w których będą zawarte informacje o ewentualnych włączeniach z procesu decyzyjnego ze wskazaniem, których wniosków dotyczy,
- zastosowanie mechanizmów gwarantujących wyłączenie członków Rady z oceny operacji w przypadku wystąpienia ich powiązań lub konfliktu interesów z wnioskodawcą zarówno na wniosek członka Rady oraz z uzasadnionych przyczyn na wniosek Przewodniczącego Rady,
- stosowanie transparentnych, obiektywnych, jasnych i nie zmienianych w trakcie naboru kryteriów ocen wniosków,
- szczegółowy sposób informowania o wynikach oceny i możliwości wniesienia protestu lub odwołania zapewniając możliwość skutecznego protestu (warunki, sposób, termin),
- zastosowanie zasady ustalania przez Radę kwot wsparcia poszczególnych operacji,
- zasady udostępniania procedur do wiadomości publicznej (wszystkie informacje będą na bieżąco zamieszczane na stronie LGD www.lgdziemiminskiej.pl),

- zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji (opisano: ocenę wniosków, dokumentowanie oceny, określono wzory dokumentów i kart oceny),

Procedury dzięki swoim zapisom gwarantują prawidłowy przebieg procesu oceny i wyboru operacji, poprawności dokumentacji oraz zgodności formalnej. Przewidują przejrzysty sposób postępowania w sytuacji rozbieżnych ocen w ramach kryteriów. Wyznaczono kryteria poprawności formalnej (związane z: terminowością, kompletnością i adekwatnością zgłaszanych operacji), które w pierwszej kolejności mają zweryfikować czy dana operacja mieści się w zakresie tematycznym zgodnym z zakresem interwencji przewidzianym w LSR. W następnej kolejności operacje będą poddawane ocenie opierającej się na lokalnych kryteriach wyboru zdefiniowanych pod kątem spójności proponowanego projektu z zapisami zawartymi w LSR, przewidzianymi w dokumencie wskaźnikami produktów i rezultatów.

Założono wybór operacji w sposób zapewniający wzajemne powiązania i synergię pomiędzy operacjami. Procedury zawierają także wzory wszystkich dokumentów, o których mowa w treści ich zapisów. Opracowane przez LGD Ziemi Mińskiej procedury są przejrzyste, niedyskryminujące, a także pozwalają uniknąć ryzyka konfliktu interesów. Ponadto przewidujące regulacje zapewniające zachowanie parytetu grup interesów sektora publicznego, a także szczegółowo regulują sytuacje wyjątkowe – określono sposób postępowania w przypadku takiej samej liczby punktów, a także zapewniają stosowanie tych samych kryteriów w całym procesie wyboru w ramach danego naboru.

Szczegółowe zasady dotyczące intensywności udzielanej pomocy, będzie uzależniona od kategorii beneficjenta lub rodzaju operacji zgodnie Planem Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027. Ostateczne zasady dostępności poszczególnych kwot określone zostaną w Regulaminie konkursu.

7.2. Sposób ustanawiania i zmiany lokalnych kryteriów wyboru

Lokalne kryteria wyboru operacji opracowano po konsultacjach społecznych. Analiza potrzeb regionu umożliwiła określenie strategicznych celów, a opracowane kryteria dostosowane do tych celów będą używane do wyboru operacji, które rzeczywiście przyczynią się do realizacji Strategii. Społeczność lokalna brała udział w przygotowaniu Strategii Rozwoju Lokalnego obszaru LGD Ziemi Mińskiej na lata 2016-2023, we wszystkich etapach jej tworzenia. Podczas prowadzenia badania ewaluacyjnego uzyskano opinie mieszkańców w zakresie stosowanych dotychczas kryteriów oceny i zasad wyboru operacji. Uwagi zebrane na tym etapie posłużyły do opracowania przez zespół roboczy wstępnej propozycji kryteriów wyboru do LSR. Podczas warsztatu partycypacyjnego w dniu 1 lutego 2023 r. zostały opracowane założenia określające kryteria wyboru operacji o charakterze premiującym (rankingującym), mające na celu zapewnienie najefektywniejszego wyboru operacji najlepiej wpisujących się do zaplanowanych do realizacji przedsięwzięć. W związku ze specjalizacją LSR nastawioną na rozwój turystyki, założono kryteria wyboru o charakterze dostępowym (zawężające możliwość uzyskania wsparcia), które pozwolą ukierunkować wsparcie na operacje najlepiej odpowiadające potrzebom obszaru LSR i najlepiej pasujące do zaplanowanych realizacji przedsięwzięć, co zostało szczególnie uwypuklone podczas przeprowadzanych konsultacji i ma swoje odniesienie w analizie SWOT. W celu właściwego ukierunkowania pomocy zastosowano kryteria wyboru premiujące w szczególności operacje:

- objęte oddolnymi koncepcjami inteligentnej wsi – premiowanie projektów z każdej koncepcji, na utworzenie której LGD udzieliła wsparcia,
- ograniczające presję na środowisko – dla operacji z zakresu poprawy dostępu do małej infrastruktury publicznej,
- dedykowane dla mieszkańców obszarów wiejskich, wykluczonych społecznie ze względu na przynależność do grup zdiagnozowanych jako grupy w niekorzystnej sytuacji – dla operacji z zakresu rozwój przedsiębiorczości, w

tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki, poprzez: podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne,

- innowacyjne, gdzie innowacja jest określona na poziomie LSR (z uwzględnieniem stopnia rozwoju danego obszaru).

Dla operacji realizowanych indywidualnie w ramach wniosków składanych przez beneficjentów innych niż LGD oraz operacji własnych LGD będą stosowane kryteria wyboru operacji zawarte w Procedurze wyboru operacji w ramach wdrażania LSR LGD Ziemi Mińskiej na lata 2023-2027. Dla projektów grantowych został przygotowany osobny zestaw kryteriów, zawarty w Procedurze wyboru i oceny grantobiorców w ramach projektów grantowych oraz osobny dla projektów grantowych w ramach Smart Village.

Zdefiniowane lokalne kryteria wyboru mają charakter oceny punktowej, który nadaje większą wagę kryteriom mającym skoncentrować się na działaniach, które w największym stopniu pozwolą osiągnąć założone w LSR cele. Kryteria zawierają szczegółowy opis wyjaśniający sposób oceny wskazujący jakie wymagania są konieczne do spełnienia danego kryterium. Kryteria są zgodne z programem EFRROW. Kryteria posiadają metodologie wyliczenia, posiadają szczegółowe opisy wyjaśniające co pozwala na klarowność ich przyznawania. Uwzględniono również premiowanie operacji przyczyniających się do osiągnięcia celów i wpływających na osiąganie wskaźników produktu i rezultatu, z racji tego, iż realizacja wskaźników zawartych w strategii stanowi priorytetowe mierniki sukcesu realizacji LSR.

LGD przewidziało możliwość ewentualnej zmiany lokalnych kryteriów wyboru. Procedura zmiany kryteriów zostaje uruchomiona, jeżeli przyjęte zestawy adekwatnych kryteriów lokalnych nie przynoszą spodziewanych rezultatów i nie powodują wyboru operacji, które w najlepszy sposób przyczyniałyby się do realizacji celów LSR. Możliwość składania wniosków, uwag i propozycji zmian kryteriów mają: członkowie LGD, organy Stowarzyszenia, pracownicy biura LGD, wszyscy mieszkańcy obszaru LGD Ziemi Mińskiej. Wnioski, uwagi i propozycje zmian dokonywane są pisemnie. Realizacja i aktualizacja LSR oraz dokumentów z nią związanych należy do kompetencji Zarządu zgodnie z § 23 pkt 9 Statutu Stowarzyszenia zatem wnioski rozpatruje Zarząd, który po zapoznaniu się z uwagami dotyczącymi konieczności dokonania zmian w kryteriach przystępuje do aktualizacji kryteriów, podejmując uchwałę.

7.3. Innowacyjność w lokalnych kryteriach wyboru

W ramach przeprowadzonych konsultacji społecznych, na bazie doświadczeń z okresu programowania 2014-2020 i licznych spotkań z przedstawicielami trzech grup interesu sektorów na potrzeby LSR doprecyzowano innowacyjność zdefiniowaną w PS WPR. Przez innowacyjność rozumie się zmianę mającą na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych uwzględniających kontekst lokalny.

Innowacyjność została odzwierciedlona w celu C2. Przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego w przedsięwzięciu jakim jest wdrażanie koncepcji Smart Villages, będących z założenia nastawionymi na rozwiązania innowacyjne.

Innowacyjność jest też jednym z kryteriów wyboru – stopień oryginalności zmian został szczegółowo opisany i doprecyzowany w Procedurze wyboru operacji w ramach wdrażania LSR LGD Ziemi Mińskiej na lata 2023-2027. Kryterium innowacyjności zastosowane zostanie w zakresie działań dotyczących rozwoju przedsiębiorczości. Rada oceniać będzie stopień oryginalności zmian w innowacyjności w przedsięwzięciu P.1.2. Wzmacnianie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki oraz P.3.1. Poprawa dostępności dla usług sprawdzając czy są one:

- kreatywne – powstają w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczą nowych produktów, usług, procesów lub organizacji,
- imitujące – wzorowane na wcześniej powstałych produktach, usługach, procesach lub organizacji. Dotyczące nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych,
- pozorne – w rzeczywistości nie są to innowacje w skali LSR. Są to jedynie drobne zmiany oferujące rzekome nowości.

Przewiduje się animowanie do wdrożenia innowacji poprzez:

- Uwzględnianie w spotkaniach i szkoleniach dla potencjalnych wnioskodawców tematyki innowacyjności;
- Zorganizowanie wizyt studyjnych skierowanych do uczniów ostatnich roczników szkół podstawowych do innowacyjnych przedsiębiorstw mających siedzibę na obszarze LSR (oraz w mieście Mińsk Mazowiecki). Celem wizyt jest pobudzenie zainteresowania młodzieży do 25 roku życia praktycznymi rozwiązaniami innowacyjnymi, które przekładają się na wzrost konkurencyjności w realnych warunkach biznesowych. Zakłada się, że odbędą się 4 takie wizyty studyjne, uczestnicy rekrutowani będą wśród zainteresowanych uczniów. Koszty działania poniesie LGD z funduszy statutowych lub funduszy na funkcjonowanie.

7.4. Projekty grantowe i Smart Villages

LGD Ziemi Mińskiej w procesie realizacji LSR na lata 2014 – 2020 nie przewidziała zastosowania projektów grantowych. W konsekwencji tylko niewielka część operacji realizowana była przez organizacje pozarządowe funkcjonujące na obszarze. Rekomendacja co do zastosowania projektów grantowych w LSR znalazła się wśród rekomendacji z ewaluacji zewnętrznej. Zastosowanie rozbudowanego podejścia partycypacyjnego zakłada, że obecnie LGD będzie wykorzystywać granty nie tylko do osiągnięcia celów i ich wskaźników ale również do aktywizacji organizacji pozarządowych oraz ich członków. Jest to również zgodne z potrzebami społecznymi, które werbalizowane były na spotkaniach i konsultacjach. Narzędzie grantowe zastosowane będzie w przedsięwzięciach P.1.3. Wsparcie dla rozwoju i promocji dziedzictwa lokalnego oraz P.2.5. Przygotowanie koncepcji Smart Villages. Przygotowane procedury grantowe zawierają uszczegółowienie dotyczące grantu na przygotowanie koncepcji Smart Villages z uwagi na ich specyficzne zasady.

7.5. Operacje własne

LGD planuje realizację operacji własnych. Proces oceny i wyboru operacji odbywa się na zasadach określonych w Procedurze wyboru operacji w ramach wdrażania LSR LGD Ziemi Mińskiej na lata 2023-2027. Operacje własne zaplanowano w przedsięwzięciach P.2.1. Aktywizacja i integracja liderów i społeczności w tym młodych i seniorów oraz P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji. Decyzja o wyborze tej formy wdrażania zapadła po konsultacjach z organizacjami pozarządowymi obszaru Ziemi Mińskiej. Ze względu na charakter obydwu przedsięwzięć wymagają one od wykonawcy zapewnienia prefinansowania, sprawnej organizacji i zasobów kadrowych. Żadna z NGO nie zadeklarowała na etapie opracowania Strategii chęci podjęcia się realizacji takiej operacji. Oczywiście charakter operacji własnych zakłada ogłoszenie otwartego konkursu więc instytucje i organizacje będą mogły jeszcze raz przemyśleć czy zasoby finansowe i organizacyjne pozwolą im zrealizować operacje. W przeciwnym razie to LGD weźmie na siebie przeprowadzenie operacji i osiągnięcie wskaźników.

7.6. Projekty partnerskie.

Lokalna Grupa Działania Ziemi Mińskiej posiada duże doświadczenie w realizacji projektów współpracy. Są to użyteczne narzędzia pozwalające nie tylko osiągnąć zakładane wskaźniki ale przede wszystkim poszerzyć horyzonty realizacji projektów na rzecz społeczności lokalnej. Otwarcie się na doświadczenia innych LGD i organizacji pozarządowych wpisuje się w ideę inkluzywności. Realizacja projektów współpracy to również metoda na uniknięcie

błędów i uczenie się identyfikacji problemów zanim jeszcze wystąpią w danym projekcie. Dlatego też LGD wprowadziła projekty partnerskie do planu działania. Pierwsze dwa (krajowy i międzynarodowy) dotyczą zdobywania doświadczenia w poszukiwaniu i promowaniu produktów lokalnych. Kolejny ma na celu zdobycie wiedzy dotyczącej wspierania srebrnej gospodarki wśród instytucji, które od wielu lat wykorzystują fundusze unijne w tym celu.

Rozdział VIII. Plan działania

8.1. Charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągnięcia poszczególnych celów i wskaźników

Szczegółowy harmonogram osiągnięcia wskaźników rezultatu (w przypadku celów) i wskaźników produktu przypisanych przedsięwzięciom został przedstawiony w załączniku nr 2 do Strategii. Najważniejszym czynnikiem, który warunkował terminy realizacji poszczególnych przedsięwzięć była zasada synergii i komplementarności. Założono, że aby w pełni wykorzystać możliwości pobudzenia aktywności społecznej należy działania rozpocząć od podbudowy fundamentów czyli infrastruktury. Badania ewaluacyjne wykazały, że działania aktywizujące społeczność przynoszą znacząco lepsze efekty jeśli prowadzone są w obiektach dobrze przystosowanych do tego typu celów. Rozpoczęta w poprzednich okresach programowania praca u podstaw budowania zaplecza przyniosła oczekiwane efekty, ale mieszkańcy nadal oczekują, że kolejne obiekty będą modernizowane. Kolejnym etapem, już sukcesywnie realizowanym z aktywizacją będzie doposażenie infrastruktury społecznej. Pozwoli to synchronizację potrzeb z praktycznymi działaniami dokonywanymi w danym momencie. W przypadku działań na rzecz rozwoju turystyki przeprowadzone zostaną projekty współpracy. Zdobycie wiedzy i skuteczne jej zastosowanie musi uwzględniać odpowiednią ścieżkę czasową. Działania infrastrukturalne w celu nr 1 podjęte zostaną w późniejszym okresie wdrażania strategii (2028)

Tabela 15. Przewidywany terminarz ogłaszania naborów na poszczególne przedsięwzięcia

Cel	2024	2025	2026	2027
C.1. Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru				1.1. Wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej
	1.2. Wzmacnianie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki			
			1.2. Wsparcie dla rozwoju i promocji dziedzictwa lokalnego	
	1.3. Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja			
			1.4. Promowanie produktów lokalnych	

C.2. Przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego			2.1. Aktywizacja i integracja liderów i społeczności (młodzi i seniorzy)	2.1. Aktywizacja i integracja liderów i społeczności (młodzi i seniorzy)
		2.2. Srebrna gospodarka		
	2.3. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej			
		2.4. Dopuszczenie i modernizacja infrastruktury społecznej		
		2.5. Smart willages		
C.3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru		3.1. Poprawa dostępności dla usług		
		3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji		

8.2. Wyszczególnienie kamieni milowych realizacji LSR.

Realizacja każdej Strategii wymaga określenia punktów kontroli zwanych kamieniami milowymi. Pierwszy z takich kamieni został wyznaczony na 30 czerwca 2026 roku. LGD zakłada zakontraktowanie do tego czasu 1 479 500 EURO co stanowi 54% budżetu.

Rozdział IX. Plan finansowy LSR

9.1. Opis źródeł, z których przewiduje się finansowanie działalności LGD

Bezpośrednim źródłem finansowania działań wskazanych w Planie działania są środki na wdrażanie LSR z Planu Strategicznego Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027. Planowana wysokość środków na wdrażanie LSR i zarządzanie LSR w okresie 2021 - 2029 wynosi 3 362 500 EURO w ramach PS WPR. Kwota zaplanowana na funkcjonowanie i aktywizację to 612 500,00 EUR. Na realizację operacji własnych zaplanowano kwotę 340 000,00 EUR (12,4% ogólnej kwoty), na realizację projektów grantowych zaplanowano kwotę 102 500,00 EUR (3,7% ogólnej kwoty). Na projekty partnerskie (krajowe i międzynarodowe) przeznaczono 207 500 EURO (7,5% ogólnej kwoty)

Tabela 16. Budżet w podziale na narzędzia wdrażania

Ukierunkowanie	Potencjalna grupa docelowa	Kwota	% budżetu
Infrastruktura niekomercyjna	JST	1 100 000 €	40,0%

Przedsiębiorczość	biznes	750 000 €	27,3%
Projekty partnerskie	NGO	207 500 €	7,5%
Projekty grantowe	NGO	102 500 €	3,7%
Operacje własne	LGD	340 000 €	12,4%
Konkurs dla NGO	NGO	250 000 €	9,1%
	RAZEM	2 750 000 €	100,0%

Tabela 17. Budżet w podziale na lata (daty przewidywanych naborów wniosków i alokacji środków)

nr	Przedsięwzięcie	2024	2025	2026	2027
1.1.	Wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej				550 000 €
1.2.	Wzmacnianie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki	150 000 €			
1.3.	Wsparcie dla rozwoju i promocji dziedzictwa lokalnego			90 500 €	
1.4.	Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja	42 500 €			
1.5.	Promowanie produktów lokalnych			80 000 €	
2.1.	Aktywizacja i integracja liderów i społeczności (młodzi i seniorzy)			80 000 €	80 000 €
2.2.	Srebrna gospodarka		85 000 €		
2.3.	Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej	550 000 €			
2.4.	Doposażenie i modernizacja infrastruktury społecznej		250 000 €		
2.5.	Smart willages		12 000 €		
3.1.	Poprawa dostępności dla usług		300 000 €	300 000 €	
3.2.	Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji		90 000 €		90 000 €
	Razem	742 500 €	737 000 €	550 500 €	720 000 €

Jednocześnie LGD planuje pozyskanie funduszy w ramach FEM (Funduszy Europejskich dla Mazowsza). Szczegółowy zakres proponowanych zakresów wsparcia znajduje się w podrozdziale 4.3.

9.2. Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR

Cele wybrane do finansowania z PS WPR przyczyniają się do realizacji wskaźników rezultatu PS WPR co przedstawione zostało we wcześniejszych zapisach Strategii oraz w planie działania załączonym do LSR.

Rozdział X. Monitoring i ewaluacja

Monitoring to proces systematycznego zbierania danych z badań oraz oceny wszystkich działań związanych z realizacją LSR oraz funkcjonowaniem LGD. Ewaluacja jest okresowym podsumowaniem monitoringu uzupełnionym o czynnik oceniający jakość wypełniania założonych celów oraz ocenę samego procesu ich osiągnięcia. Ocena ta dokonywana będzie poprzez analizę efektów monitoringu oraz wyników badań jakościowych i ilościowych, gdzie analiza odbywać się będzie według założonych wcześniej kryteriów.

10.1. Cel monitoringu i ewaluacji

Zasadniczym celem monitoringu jest systematyczne zbieranie i analiza danych dotyczących wskaźników realizacji LSR oraz funkcjonowania biura LGD. Głównym celem ewaluacji jest ocena wpływu działalności LGD i realizacji LSR na funkcjonowanie i rozwój społeczności lokalnej. Wpływ ten utożsamiany jest z realizacją celów zapisanych w LSR oraz sprawnym funkcjonowaniem LGD.

10.2. Zakres przedmiotowy monitoringu

Realizacja LSR: stopień realizacji celów i wskaźników, stopień realizacji operacji, wykorzystania budżetu, jakość stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur, ocena przebiegu konkursów, jakość prowadzonej dokumentacji konkursowej, bariery realizacji LSR, ocena skuteczności działań doradczych i informacyjnych, ochrona danych osobowych.

Ocena funkcjonowania LGD: efektywność i jakość współpracy organów LGD, ocena sposobu przepływu informacji, efektywność promocji i aktywizacji lokalnej społeczności, sposoby reakcji na zmieniające się warunki, skuteczność nadzoru nad biurem LGD, jakość współpracy regionalnej i ponadregionalnej.

10.3. Zakres przedmiotowy ewaluacji

Ocena jakościowa wszystkich wymiarów poddanych monitoringowi oraz: efektywność oddziaływania na cele LSR, ocena wpływu na kapitał społeczny obszaru LGD, ocena oddziaływania na grupy o szczególnych potrzebach, spójność działań z celami strategicznymi PS WPR, jakość procesu partycypacji, jakość współpracy i moderowania partnerstw, ocena wpływu wdrażania LSR na innowacyjność, ocena komplementarności działań, ocena wartości dodanej podejścia LEADER.

10.4. Zakres podmiotowy monitoringu i ewaluacji

Pracownicy i kierownictwo biura, członkowie LGD, Zarząd LGD, beneficjenci operacji, wnioskodawcy, którzy nie uzyskali dofinansowania, organizacje pozarządowe, mieszkańcy.

1.1. Kryteria ewaluacyjne

Kryterium skuteczności pozwoli bezpośrednio ocenić, na ile skuteczne są działania w zakresie osiągnięcia celów określonych w dokumentach programowych oraz jak skuteczna jest działalność całego LGD oraz biura. Z kryterium skuteczności powiązane jest również kryterium użyteczności, które rozumiemy jako kryterium pozwalające ocenić stopień zaspokojenia istotnych potrzeb mieszkańców lub przyczynienia się do rozwiązania problemów, niezależnie od tego, czy były one zasygnalizowane w celach. Zastosujemy też kryterium trwałości. Trwałość – w przypadku tego badania – pozwoli ocenić, w jakim stopniu pozytywne efekty zrealizowanych działań (na poziomie celów) mogą trwać po zakończeniu finansowania zewnętrznego a także, czy możliwe jest utrzymanie się wpływu tych projektów na proces rozwoju społeczności lokalnej w dłuższym okresie.

10.5. Metoda

Przeprowadzenie badania wymaga zebrania informacji pochodzących z szeregu rozproszonych źródeł, dokonania ich analizy, a następnie wypracowania rekomendacji na poziomie eksperckim. Wymaga to zastosowania w badaniu szerokiego spektrum metod i technik badawczych, dzięki którym możliwe będzie zgromadzenie spójnego i wiarygodnego materiału badawczego dotyczącego efektów realizacji LSR, jakości pracy LGD oraz biura. W związku z powyższym proponujemy realizację badania z wykorzystaniem koncepcji triangulacji metodologicznej.

Triangulacja to zróżnicowanie źródeł danych, metod badawczych i perspektyw badawczych, dzięki któremu możliwe jest zgromadzenie wszechstronnego materiału badawczego i poddanie go kompleksowej analizie i ocenie. Triangulacja zostanie zastosowana w stosunku do:

- źródeł danych: przeanalizowane będą zarówno dokumenty zastane różnego typu, jak i dane wywołane pochodzące ze wcześniejszych badań; dane zastaną uzupełnione danymi pierwotnymi.
- metod badawczych: łączenie różnych metod badawczych w badaniu tych samych zagadnień, co pozwoli na uchwycenie różnych aspektów badanego przedmiotu; podejście to pozwoli też wykorzystać mocne strony każdej metody przy wzajemnej ograniczeniu ich słabości;
- perspektyw badawczych: ewaluacja zostanie przeprowadzona przez pracowników biura oraz przez zewnętrznych doświadczonych badaczy, co pozwoli uzyskać bogatszy i bardziej wiarygodny obraz badanych zagadnień. Poza tym zastosowany zostanie partycypacyjny model badania, którego ideą jest jak najszersze zaangażowanie społeczności zarówno na etapie przygotowania badania, jego realizacji, jak i wnioskowania i rekomendacji.

10.6. Metody i techniki badawcze – opis sposobu pozyskiwania danych

W zależności od zakresu przedmiotowego i podmiotowego badania niezbędne będzie zastosowanie holistycznego podejścia do metod i technik badawczych. W każdym z zamierzeń badawczych: realizacji Strategii oraz funkcjonowaniu LGD zastosowane zostaną co najmniej 3 z poniższych metod lub technik badawczych:

Analiza danych zastanych (desk research) - to zbieranie i analiza danych zastanych, zgromadzonych w ramach innych działań lub pozyskanych bez aktywnego działania badawczego;

Ankieta CAWI - to badanie metodą kwestionariuszową z zastosowaniem ankiety internetowej możliwej do wypełnienia ze strony internetowej lub wysłanej na adres mailowy respondenta;

Wywiady IDI (indywidualne, również przez telefon) - pozwalają na uzyskanie pogłębionych informacji dotyczących nie tylko faktów, ale również interpretacji zjawisk, motywacji czy emocji;

Wywiady FGI (zogniskowane wywiady grupowe) - to wersja grupowa pogłębionych wywiadów indywidualnych, dzięki którym uzyskujemy skumulowany efekt informacyjny, dzięki procesom grupowym możemy pozyskać zobjektywizowane wyniki;

Panel ekspertów - to grupa robocza niezależnych specjalistów w danej dziedzinie pozwalająca ustalić ocenę działań na podstawie danych zgromadzonych innymi metodami.

10.7. Czas prowadzenia monitoringu i ewaluacji.

Monitoring ze względu na swoją charakterystykę prowadzony jest w sposób ciągły, a poszczególne działania uzależnione są od procesów na bieżąco realizowanych w LGD.

Ewaluacja podzielona jest na ewaluację on-going prowadzoną w trakcie wdrażania Strategii oraz ex-post realizowaną po zakończeniu wdrażania Strategii. Ewaluacja on-going prowadzona będzie corocznie, jako podsumowanie zakończonego roku. Jak wspomniano powyżej, powinna być realizowana co najmniej 3 z wymienionych metod badawczych. Jeśli wytyczne nie wprowadzą innych zasad ewaluacja on-going prowadzona

będzie wewnętrznie przez pracowników Biura LGD, a odpowiedzialność za przeprowadzeniu całego procesu spoczywać będzie na Zarządzie LGD. Ewaluacja on-going może być prowadzona zgodnie z dotychczasową formułą warsztatów refleksyjnych. Podsumowaniem ewaluacji on-going będzie raport lub notatka służbowa zawierająca wyniki ewaluacji. W przypadku zaistnienia potrzeby LGD może zlecić przeprowadzenie ewaluacji on-going podmiotowi zewnętrznemu. Podmiot taki musi wykazać się doświadczeniem w prowadzeniu ewaluacji oraz zespołem wykwalifikowanych badaczy.

Ewaluacja ex-post prowadzona będzie po zakończeniu wdrażania Strategii. Ewaluacja przeprowadzona zostanie przez podmiot zewnętrzny. Podmiot taki musi wykazać się doświadczeniem w prowadzeniu ewaluacji oraz zespołem wykwalifikowanych badaczy. Zasady przeprowadzenia ewaluacji końcowej (ex-post) będą obejmować zakres wskazany powyżej, pytania badawcze będą skonsultowane z LGD a raport zawierać będzie rekomendacje.

Tabela 18. Zakres i zasady prowadzenia monitoringu i ewaluacji

CO SIĘ BADA?	KTO WYKONUJE?	JAK SIĘ WYKONUJE?	KIEDY?	OCENA
Monitoring				
Wskaźniki realizacji LSR Budżet LGD Harmonogram ogłaszania konkursów Funkcjonowanie partnerstwa LGD Dane telemetryczne strony www Funkcjonowanie biura i ocena pracowników	Pracownicy biura LGD (ocena własna)	Dane zebrane z przeprowadzonych konkursów, rejestr doradztwa,	Na bieżąco	Stopień realizacji wskaźników Stopień wykorzystania funduszy Wysokość zakontraktowanych środków Zgodność ogłaszania konkursów z harmonogramem Liczba zmian harmonogramu Liczba członków LGD Liczba uchwał Liczba zmian w LSR Liczba protestów od oceny operacji Liczba szkoleń Liczba udzielonego doradztwa Realizacja planu komunikacji
Ewaluacja on-going				
Stopień realizacji przedsięwzięć i celów Jakość projektów, wniosków wpływających do LGD i wybieranych do realizacji Jakość stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur	Pracownicy biura LGD (ocena własna) Społeczność lokalna w procesie partycypacji Zewnętrzni, niezależni eksperci (ocena zewnętrzna – w przypadku	Analiza dokumentów z monitoringu Ankieta CAWI oraz jedna z metod partycypacyjnych: IDI, FGI, warsztat partycypacyjny	Co roku, jako podsumowanie roku poprzedniego (w I kwartale)	Stopień realizacji poszczególnych celów Stopień realizacji budżetu Zgodność z harmonogramem ogłaszania konkursów Znajomość efektów realizacji LSR na obszarze wsparcia Społeczny odbiór realizacji LSR Ocena jakości kryteriów i procedur Znajomość działań LGD, poziom zaspokojenia potrzeb informacyjnych Intensywność działań partycypacyjnych

Ocena jakości procedur Poziom osiągnięcia wskaźników, ocena jakości wskaźników Skuteczność działania biura, szkolenia, doradztwo, animacja Jakość komunikacji Oddziaływanie realizacji LSR na rozwój lokalny Jakość procesu partycypacji Bariery realizacji LSR	wystąpienia takiej konieczności)			Poziom kapitału społecznego i efektywność działań wspomagających budowanie tego kapitału Skala niezrealizowanych projektów (analiza kontrfaktyczna) Wpływ warunków zewnętrznych na realizację LSR Wpływ efektywności działania biura na realizację LSR
Ewaluacja ex-post				
Stopień realizacji przedsięwzięć i celów Jakość projektów, wniosków wpływających do LGD i wybieranych do realizacji Jakość stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur Ocena jakości procedur Poziom osiągnięcia wskaźników, ocena jakości wskaźników Skuteczność działania biura, szkolenia, doradztwo, animacja Jakość komunikacji Oddziaływanie realizacji LSR na rozwój lokalny	Zewnętrzni, niezależni eksperci (ocena zewnętrzna) Społeczność lokalna w procesie partycypacji	Analiza dokumentów z monitoringu Ankieta CAWI oraz jedna z metod partycypacyjnych: IDI, FGI, warsztat partycypacyjny	Po zakończeniu wdrażania Strategii (jednorazowo)	Stopień realizacji poszczególnych celów Stopień realizacji budżetu Zgodność z harmonogramem ogłaszania konkursów Znajomość efektów realizacji LSR na obszarze wsparcia Społeczny odbiór realizacji LSR Ocena jakości kryteriów i procedur Ocena jakości procedur Znajomość działań LGD, poziom zaspokojenia potrzeb informacyjnych Intensywność działań partycypacyjnych Poziom kapitału społecznego i efektywność działań wspomagających budowanie tego kapitału Skala niezrealizowanych projektów (analiza kontrfaktyczna) Wpływ warunków zewnętrznych na realizację LSR Wpływ efektywności działania biura na realizację LSR Ocena wartości dodanej podejścia LEADER

Jakość procesu partycypacji				
Bariery realizacji				
LSR				

10.8.Procedury monitoringu i ewaluacji

Decyzją Walnego Zebrania Członków powoływany będzie zespół ewaluacyjny złożony z członków Zarządu oraz pracowników Biura LGD. Zespół ewaluacyjny ma za zadanie:

- opracowanie zasad szczegółowych prowadzenia monitoringu i ewaluacji,
- zorganizowanie szkoleń z zasad prowadzenia monitoringu i ewaluacji
- wybór pracowników Biura odpowiedzialnych za realizację poszczególnych zadań,
- wybór zewnętrznych ekspertów,
- opracowanie narzędzi badawczych,
- organizację i realizację badań ewaluacyjnych,
- opracowanie wyników badań oraz przedstawienie raportu z badań,
- przedstawienie rekomendacji oraz nadzór nad wdrożeniem rekomendacji,
- prowadzenie dokumentacji i archiwizacji materiałów ewaluacyjnych.

Dane i analizy pozyskane w procesie monitoringu wykorzystane zostaną w ewaluacjach. Wyniki ewaluacji on-going posłużą modyfikacji procedur lub sposobów działania i zostaną zastosowane w bieżącej działalności LGD. Wyniki ewaluacji ex-post wykorzystane będą do oceny funkcjonowania LGD oraz opracowania kolejnej Lokalnej Strategii

Literatura:

- Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 zatwierdzony przez komisję Europejską w dniu 31.08.2022 r.;
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej;
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006;
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005.
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2022 r. poz. 943 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2020 r. poz. 2261);
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Dz. U. z 2022 r. poz. 2422 z późn. zm.);

- Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego
- Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, Warszawa 2020
- Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030: Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony, Warszawa 2019
- Badanie aktywności ekonomicznej ludności, GUS, Warszawa 2003
- internetowe strony gmin

Wykaz tabel

Tabela 1.	Ludność gmin partnerskich na 31 grudnia 2020 roku	9
Tabela 1.	Bezrobotni zarejestrowani według gmin.....	11
Tabela 2.	Dane dotyczące przedsiębiorczości	11
Tabela 3.	Dane dotyczące problemów społecznych.....	12
Tabela 4.	Wskaźnik G.....	12
Tabela 5.	Lista spotkań.....	13
Tabela 6.	Analiza SWOT.....	14
Tabela 7.	Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne	20
Tabela 8.	Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej (w procentach).....	21
Tabela 9.	Dochody budżetów gmin i miast na jednego mieszkańca (w złotych).....	23
Tabela 10.	Bezrobocie rejestrowane.....	25
Tabela 11.	Drzewo celów i przedsięwzięć	34
Tabela 12.	Wskaźniki celu I (C.1.)	38
Tabela 13.	Wskaźniki celu II (C.2.)	39
Tabela 14.	Wskaźniki celu III (C.3.)	40
Tabela 15.	Przewidywany terminarz ogłaszania naborów na poszczególne przedsięwzięcia	46
Tabela 16.	Budżet w podziale na narzędzia wdrażania	47
Tabela 17.	Budżet w podziale na lata (daty przewidywanych naborów wniosków i alokacji środków)	48
Tabela 18.	Zakres i zasady prowadzenia monitoringu i ewaluacji	51

Wykaz załączników:

1. Cele i przedsięwzięcia
2. Plan działania - wskazujący harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników produktu.
3. Budżet LSR - w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia.
4. Plan wykorzystania budżetu LSR – wykazujący wykorzystanie zakontraktowanych środków w podziale na poszczególne fundusze i lata.

Załącznik nr 1. Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach celu C1. Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
650 000,00 €	P.1.1. Wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne, jednostki sektora finansów publicznych	konkurs
160 000,00 €	P.1.2. Wzmacnianie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki	przedsiębiorcy, osoby fizyczne	konkurs
115 500,00 €	P.1.3. Wsparcie dla rozwoju i promocji dziedzictwa lokalnego	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne, jednostki sektora finansów publicznych	projekt grantowy
52 500,00 €	P.1.4. Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	projekt partnerski (krajowy)
115 000,00 €	P.1.5. Promowanie produktów lokalnych	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	projekt partnerski (międzynarodowy)
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach celu C2. Przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
200 000,00 €	P.2.1. Aktywizacja i integracja liderów i społeczności w tym młodych i seniorów	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne, LGD	operacja własna
115 000,00 €	P.2.2. Srebrna gospodarka	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	projekt partnerski (międzynarodowy)
650 000,00 €	P.2.3. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne, jednostki sektora finansów publicznych	konkurs

280 000,00 €	P.2.4. Dopuszczenie i modernizacja infrastruktury społecznej	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	konkurs
12 000,00 €	P.2.5. Przygotowanie koncepcji Smart Villages	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	projekt grantowy
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach celu C3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
680 000,00 €	P.3.1. Poprawa dostępności dla usług	przedsiębiorcy, osoby fizyczne	konkurs
220 000,00 €	P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	operacja własna

Załącznik nr 2. Plan działania

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
		Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	
C.1.	Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru													
P.1.1. Wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej	Wskaźnik produktu: liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej	0	0	0	0	0	0	0	0	12	100	0	100	PS WPR
P.1.2. Wzmacnianie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki	Wskaźnik produktu: liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	0	0	4	100	0	100	0	100	0	100	0	100	PS WPR
P.1.3. Wsparcie dla rozwoju i promocji dziedzictwa lokalnego	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych operacji obejmujących działania mające na celu szerzenie lokalnej kultury i dziedzictwa lokalnego	0	0	0	0	0	0	1	100	0	100	0	100	PS WPR

P.1.4. Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych projektów partnerskich	0	0	1	100	0	100	0	100	0	100	0	100	PS WPR
P.1.5. Promowanie produktów lokalnych	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych projektów partnerskich	0	0	0	0	0	0	1	100	0	100	0	100	PS WPR
R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.		0	X	3	X	0	X	0	X	0	X	0	X	PS WPR
R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR.		0	X	0	X	0	X	0	X	1 000	X	0	X	PS WPR
C.2.	Przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego													
P.2.1. Aktywizacja i integracja liderów i społeczności w tym młodych i seniorów	Wskaźnik produktu: Liczba spotkań / wydarzeń adresowanych do mieszkańców	0	0	0	0	0	0	1	50	1	100	0	100	PS WPR

P.2.2. Srebrna gospodarka	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych projektów partnerskich	0	0	0	0	1	100	0	100	0	100	0	100	PS WPR
P.2.3. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej	Wskaźnik produktu: liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury społecznej lub rekreacyjnej	0	0	12	100	0	100	0	100	0	100	0	100	PS WPR
P.2.4. Dopuszczenie i modernizacja infrastruktury społecznej	Wskaźnik produktu: liczba obiektów wyposażonych lub zmodernizowanych w ramach projektu	0	0	0	0	12	100	0	100	0	100	0	100	PS WPR
P.2.5. Przygotowanie koncepcji Smart villages	Wskaźnik produktu: Liczba projektów grantowych dla przygotowania oddolnych koncepcji inteligentnych wsi	0	0	0	0	1	100	0	100	0	100	0	100	PS WPR
R.41PR	Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR.	0	X	1000	X	0	X	0	X	0	X	0	X	PS WPR
R.42	Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.	0	X	0	X	0	X	200	X	200	X	0	X	PS WPR

R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi.	0	~~0~~	~~12~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	PS WPR	
C.3.	Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru															
P.3.1. Poprawa dostępności dla usług	Wskaźnik produktu: liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	0	0	0	0	6	50	6	100	0	100	0	100	0	100	PS WPR
P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji	Wskaźnik produktu: liczba zrealizowanych operacji polegających na podniesieniu kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji	0	0	0	0	1	50	0	50	1	100	0	100	0	100	PS WPR
R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.	0	~~0~~	~~0~~	~~6~~	~~6~~	~~6~~	~~6~~	~~6~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	~~0~~	PS WPR

Załącznik nr 3. Budżet LSR

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	Program/Fundusz			Środki ogółem (EUR)
	PS WPR	EFRR*	EFS+*	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	2 750 000	0	0	2 750 000
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	612 500	0	0	612 500
Razem	3 362 500	0	0	3 362 500

* Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW.

** W wierszu odpowiadającym danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić wartość „0”.

Załącznik nr 4. Plan wykorzystania budżetu LSR

fundusz	środki zakontraktowane (w Euro) do:													
	31.12.2024		31.12.2025		30.06.2026		31.12.2026		31.12.2027		31.12.2028		31.12.2029	
	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFRR OW	0	0	742 500	27	1 479 500	54	1 479 500	54	2 030 000	74,02	2 750 000	100	2 750 000	100
EFS+	0	0												
EFRR	0	0												
RAZE M	0	0	742 500	27	1 479 500	54	1 479 500	54	2 030 000	74,02	2 750 000	100	2 750 000	100